

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Modestos Puniškytės
baudžiamosios justicijos magistrantūros
studijų studentės

Magistro darbas

**Laisvės atėmimo bausmės vykdymo nepilnamečiams ypatumai
Lietuvoje ir užsienio šalyse**

**Peculiarities of Execution of Imprisonment Punishment for Minors in Lithuania and
Foreign Countries**

Vadovas: doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Recenzentas: prof. habil. dr. Gintaras Švedas

Vilnius

2016

TURINYS

ĮVADAS	2
1. Nepilnamečio samprata Lietuvos ir užsienių šalių baudžiamuosiuose ir bausmių vykdymo įstatymuose	4
2. Nepilnamečių nusikalstamo elgesio specifika, kaip bausmių jiems vykdymo ypatumų prielaida.....	8
3. Laisvės atėmimo bausmės taikymas ir vykdymas nepilnamečiams	13
3.1. Nepilnamečiams taikomos laisvės atėmimo bausmės trukmė	13
3.2. Laisvės atėmimo bausmės nepilnamečiams taikymo ir vykdymo tikslai	19
3.3. Laisvės atėmimo bausmės vykdymo nepilnamečiams sąlygos.....	22
3.3.1. Institucijos.....	22
3.3.2. Integracijos programos.....	28
3.3.3. Ryšys su išoriniu pasauliu.....	32
3.3.4. Švietimas/mokymasis	34
3.3.5. Užimtumas	36
3.3.6. Gyvenimo sąlygos.....	38
4. Lygtinis paleidimas.....	41
IŠVADOS	47
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	49
SANTRAUKA	53
SUMMARY	54

IVADAS

Temos aktualumas. Nepilnamečių nusikalstamumas yra opi visų laikų problema. Ji nuolatos gvildinama, siekiama atrasti teisingus būdus ir priemones, siekiant mažinti jaunų žmonių nusikalstamumą. Jaunimo nusikalstamumo lygis yra didelis, o tai skatina analizuoti šią temą.

Magistro darbe analizuojami laisvės atėmimo bausmės vykdymo nepilnamečiams ypatumai, taikomi Lietuvoje ir užsienio šalyse, tokiose kaip: Austrija, Lenkija, Nyderlandai, Rusija, Vokietija ir kai kurios kitos. Kadangi laisvės atėmimo bausmė yra pati griežčiausia priemonė, ji turi būti skiriama tik kai žinoma, jog kitokiomis priemonėmis bausmės tikslai nebus pasiekti. Taikoma bausmė turi atitikti nusikaltimą padariusio asmens amžių, socialinę brandą, ja būtina siekti, kad asmuo išmoktų teisėtomis priemonėmis ir būdais siekti savo gyvenimo tikslų. Taip pat baudimą svarbu suderinti su nepilnamečio švietimu, ugdymu, asmenybės raida, savikontrole, kad ateityje būtų galima išvengti nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų darymo. Racionalus laisvės atėmimo bausmės vykdymas, tinkamų sąlygų sudarymas ir skatinimas daugiau nenusikalsti yra pagrindas mažinti nepilnamečių nusikalstamumą.

Darbo tikslas – atskleisti nepilnamečių laisvės atėmimo bausmės vykdymo ypatumus Lietuvoje ir užsienio šalyse, jų įtaką ir reikšmę nepilnamečių elgesiui.

Darbo uždaviniai.

- 1) apibūdinti nepilnamečio sampratą Lietuvoje ir užsienio valstybėse;
- 2) atskleisti nepilnamečių nusikalstamo elgesio specifiką per bausmių vykdymo teisės prizmę;
- 3) išanalizuoti laisvės atėmimo bausmės taikymą, vykdymo sąlygas nepilnamečiams;
- 4) aptarti nepilnamečiams taikomą lygtinį paleidimą.

Darbo objektas – laisvės atėmimo bausmės vykdymo nepilnamečiams ypatumai Lietuvoje ir užsienyje.

Metodai. Baigiamajame darbe taikyti keli tyrimo metodai. Naudotas dokumentų analizės metodas, nagrinėjant laisvės atėmimo bausmės vykdymo nepilnamečiams ypatumus. Šiame darbe taip pat naudojamas lyginamasis metodas, lyginant bausmės vykdymo nepilnamečiams ypatumus Lietuvoje ir užsienio šalyse. Taip pat naudojamas analitinis metodas vertinant analizuojamus klausimus bei esančias mokslines pozicijas. Darbe naudotas ir teismų praktikos analizės metodas, kuriuo per teismų praktiką analizuojamos laisvės atėmimo bausmės vykdymas nepilnamečiams.

Darbo originalumas. Apie laisvės atėmimo bausmę Lietuvoje ir užsienyje yra nemažai literatūros, taip pat ir apie nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę, jiems taikomas bausmes ir auklėjamąsias priemones. Tačiau Lietuvoje nėra daug specialios literatūros apie laisvės atėmimo bausmės vykdymą būtent nepilnamečiams. Yra daug literatūros, kurioje bendrai analizuojamos nepilnamečiams skiriamos laisvės atėmimo bausmės, bet, pavyzdžiui, magistro darbų, kuriuose būtų analizuojamas šios bausmės vykdymas, nėra. Todėl šis darbas yra originalus, jame analizuojamas laisvės atėmimo bausmės vykdymas nepilnamečiams Lietuvoje ir užsienio šalyse.

Svarbiausi šaltiniai. Siekiant pasiekti darbo tikslą bei įgyvendinti uždavinius buvo naudotasi tarptautiniais, Lietuvos Respublikos bei pasirinktų užsienio valstybių teisės aktais. Darbe analizuotas Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – LR BK), Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau – LR BVK), įvairi lietuvių autorių literatūra (A. Drakšienės, R. Drakšo, R. Jusienės, I. Michailovič ir kitų), kurioje nagrinėjama nepilnamečio samprata, laisvės atėmimo bausmė, jos tikslai. Taip pat darbe remtasi įvairiais moksliniais straipsniais, monografijomis, disertacijomis (S. Mesonienės, G. Sakalausko, G. Švedo, A. Vosyliūtės). Taip pat analizuota Jungtinių Tautų (toliau – JT) vaiko teisių konvencija, įvairių šalių patirtis, kuri plačiai ir išsamiai aptarta 4 tomų leidinyje „Juvenile Justice Systems in Europe”. Taip pat šią temą analizavo ir užsienio šalių autoriai (W. Beulke, F. Dünkel, D. Farrington, J. Kingsley, F. Schaffstein ir kiti), kurių publikacijomis taip pat remtasi darbe. Buvo nagrinėti ir įvairių šalių kodeksai bei kiti įstatymai, Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika ir kita darbo temai aktuali literatūra.

1. Nepilnamečio samprata Lietuvos ir užsienių šalių baudžiamuosiuose ir bausmių vykdymo įstatymuose

Nepilnamečio sąvokos apibrėžimo nerasime Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Bet „nepilnametį“ suvokiame kaip asmenį, kuriam dar nėra sukakę 18 metų. Nepilnamečio sampratą apibrėžia du kriterijai: amžius ir socialinė branda¹.

Nepilnamečio asmens amžius aptartas 1989 m. priimtos Jungtinių Tautų (toliau – JT) vaiko teisių konvencijos 1 str., kuriame sakoma, kad šioje Konvencijoje „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“². Taigi visos prie šios Konvencijos prisijungusios valstybės turi apsaugoti Konvencijoje numatytas nepilnamečių asmenų teises iki 18 metų amžiaus.

Lietuvos baudžiamojoje teisėje nepilnamečio statusas svarbus dviem aspektais: nepilnametis kaip nusikalstamos veikos subjektas ir nepilnametis kaip nukentėjęsysis³. Nepilnametis, kaip nukentėjęsysis yra suvokiamas kaip asmuo iki 18 metų amžiaus. Lietuvos Aukščiausiasis teismas (toliau – LAT) yra išaiškinęs, iki kokio amžiaus asmuo laikytinas vaiku: „Taigi tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu lygmeniu vaiko sąvoka yra unifikuota, vadinasi, nukentėjusiuoju nuo BK XXIII skyriuje numatytų atitinkamų veikų, taip pat ir nuo nusikaltimo, numatyto BK 159 str., yra asmuo, nesulaukęs 18 metų, nebent jam pritaikytas Civiliniame kodekse reglamentuotas emancipacijos institutas“⁴. Kalbant apie nepilnametį, kaip nusikalstamos veikos subjektą, reikia nurodyti amžiaus ribą nuo kada toks asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) 13 str. asmuo, sulaukęs 16 metų atsako už savo veiksmus, kuriais pažeidė baudžiamąjį įstatymą. Tačiau yra išimčių, nurodytų LR BK 13 str. 2 d., kada nepilnamečiai, įvykdę šioje straipsnio dalyje numatytą nusikalstamą veiką ar baudžiamąjį nusižengimą gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn jau nuo 14 metų. Kaip pastebime, baudžiamoji teisė nurodo minimalią amžiaus ribą, nuo kurios asmeniui kyla baudžiamoji atsakomybė. Atkreipkime dėmesį, kad apie minimalią amžiaus ribą kalbama ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje, kurios 40 str. 3 d. a) p. nurodo „nustatyti minimalų amžių, kurio nesulaukę vaikai laikomi negalinčiais pažeisti

¹ DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 30.

² Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60-1501.

³ DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 32.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. spalio 10 d. Nr. 2K-532/206.

baudžiamųjų įstatymų“⁵. Iš to suvokiame, kad kiekvienoje valstybėje ši amžiaus riba gali būti skirtinga, tai gali priklausyti nuo daug veiksnių, tokių kaip valstybės ekonomikos lygio, tradicijų, papročių ir pan. Taip pat apie amžiaus ribą yra pasisakyta JT Pekino taisyklių I dalies 4 punkte: „Tose teisinėse sistemose, kur pripažįstama nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžiaus samprata, mažiausia šio amžiaus riba nėra nustatoma nuo pernelyg jauno amžiaus, atsižvelgiant į emocinės, protinės ir intelektinės brandos faktus“⁶. Pavyzdžiui, santykinai žema baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba numatyta: Airijoje ir Šveicarijoje nuo 7 metų, Jungtinėje Karalystėje nuo 10 metų, Nyderlanduose nuo 12 metų, Graikijoje nuo 13 metų, bet svarbu paminėti, jog šiose valstybėse laisvės atėmimo bausme gali būti baudžiami tik vyresnio amžiaus nepilnamečiai⁷. Brandesnio amžiaus nepilnamečiams baudžiamoji atsakomybė taikoma Belgijoje – nuo 18 metų, Skandinavijos šalyse – nuo 15 metų. Ispanijoje nuo 2000 m. minimali amžiaus riba yra 14 metų, be to, asmenų nuo 18 iki 21 metų bylos gali būti nagrinėjamos nepilnamečių teismuose, jei tai atitinka įstatymo sąlygas⁸. Vokietijoje jauni asmenys yra skirstomi į jaunuolius ir jaunus suaugusius. Jaunuoliu laikomas asmuo nuo 14 iki 18 metų, o jaunas suaugęs – nuo 18 iki 21 metų.

Kai kuriose kitose pokomunistinėse valstybėse, kaip ir Lietuvoje, minimali amžiaus riba patraukti nepilnametį asmenį baudžiamajon atsakomybėn yra 16 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymų leidėjas numato atskirų nusikalstamų veikų sąrašą, už kurį atsakomybė kyla nuo 14 metų. Taip, pavyzdžiui, yra Baltarusijoje, Gruzijoje, Moldovoje, Ukrainoje, Rusijoje ir t. t.⁹ Tad šiose valstybėse yra numatytos dvi minimalaus amžiaus ribos nuo kurių pradedama taikyti baudžiamoji atsakomybė. Daugumoje valstybių taikoma viena minimali amžiaus riba, pavyzdžiui, Albanijoje, Armėnijoje, Bulgarijoje, Kroatijoje, Vengrijoje ir kitose valstybėse baudžiamoji atsakomybė kyla nuo 14 metų amžiaus¹⁰. Taip pat, atkreiptinas dėmesys ir į tuos atvejus, kuomet nusikaltimo padarymo metu asmuo yra nepilnametis, tačiau nagrinėjant jo bylą teisme ar atliekant bausmę, jis jau sulaukia pilnametystės – tokiems asmenims iki tam tikro amžiaus irgi taikomos nepilnamečiams

⁵ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 60-1501.

⁶ MICHAILOVIČ, Ilona. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2001, p. 63.

⁷ DRAKŠIENĖ, Anna.; DRAKŠAS, Romualdas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 44.

⁸ SAKALAUSKAS, Gintautas. Vaikų ir jaunimo baudžiamosios atsakomybės užsienio šalyse raidos tendencijos. *Teisės problemos*. 2000, nr. 3-4, p. 25.

⁹ DRAKŠIENĖ, Anna.; DRAKŠAS, Romualdas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 44.

¹⁰ *Ibid.*

nustatytos taisyklės. Tad nepilnamečių skirstymas į amžiaus grupes vykdant laisvės atėmimo bausmes kiekvienoje šalyje yra daug platesnis nei suskirstymas pagal baudžiamosios atsakomybės amžių.

Europoje minimalus amžius, nuo kurio asmeniui gali būti taikoma laisvės atėmimo bausmė, yra nuo 10 iki 16 metų ir ji susijusi su baudžiamosios atsakomybės riba. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį, kad kai kuriose šalyse yra papildomų sąlygų. Pavyzdžiui, Šveicarijoje baudžiamosios atsakomybės minimali riba yra 10 metų, bet laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui gali būti skiriama, jei jis sulaukė 15 metų. Anglijoje ir Velse, nepilnamečiams, sulaukusiems 15 metų laisvės atėmimo bausmė skiriama atlikti specialiose nepilnamečių institucijose, o nuo 12 iki 14 metų amžiaus nepilnamečiai (pakartotinai padarę nusikaltimą) gali būti apgyvendinami specialiuose nepilnamečių centruose ir tik išimtiniais atvejais už ypač sunkius nusikaltimus nepilnamečiai 10–11 metų amžiaus gali būti laikomi saugiuose vaikų namuose. Belgijoje, kur nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė prasideda nuo 18 metų amžiaus (išimtis, padarius sunkų/-ius nusikaltimą/-us – nuo 16 metų), nepilnamečiai nuo 12 metų amžiaus padarę pažeidimus gali būti perduodami ir laikomi specialiose uždaroje institucijose (palyginimui su kitomis šalimis, tai galima laikyti kaip auklėjimo mokyklomis ar specialiomis nepilnamečiams skirtomis institucijomis). Kroatijoje, Juodkalnijoje, Serbijoje, Slovėnijoje baudžiamosios atsakomybės amžiaus apatinė riba yra 14 metų, tačiau tik 16 metų sulaukusiems nepilnamečiams gali būti taikoma laisvės atėmimo bausmė. Įvairiose šalyse nepilnamečių, laikomų laisvės atėmimo vietose, specialiose auklėjimo įstaigose ar kitose analogiškose laisvės atėmimo vietose, amžiaus ribos labai plačios. Vokietijoje jos yra nustatytos nuo 14 iki 24 metų, Graikijoje – nuo 13 iki 25 metų, Austrijoje – nuo 14 iki 27 metų, Danijoje – nuo 15 iki 23 metų. Taigi pilnametystės sulaukę asmenys gali toliau baigti atlikti bausmę nepilnamečių sulaikymo įstaigose. Beveik visose šalyse specialiose įstaigose atliekantys laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiai ir sulaukę pilnametystės, paliekami nepilnamečių specialiose įstaigose, jei tai leidžia jiems pabaigti mokyklą, įgyti profesinį išsilavinimą ar dalyvauti auklėjimo programose ir pan. Vis tik daugumoje šalių asmenys, kuriems sukanka 21 metai, laisvės atėmimo bausmės tolesniam atlikimui perkeliama į suaugusiųjų laisvės atėmimo vietas. Nors kaip paminėta, yra ir išimčių – Ukrainoje ta amžiaus riba yra 22 metai, Čekijoje – 19 metų, o Prancūzijoje – 18 metų 6 mėnesiai¹¹. Pagal LR BVK 81 str. nuteistieji, kuriems suėjo 18 metų ir kurie yra aiškiai ėmę taisyti, siekiant įtvirtinti jų

¹¹ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.4, p. 1769.

pataisymo rezultatus, paliekami nepilnamečių pataisos namuose iki bausmės laiko pabaigos, bet ne ilgiau kaip iki to laiko, kai jiems sueis 24 metai¹². Taip pat LR BVK 82 str. numatyta, kad nuteistieji nuo 18 iki 24 metų, pakartotinai pažeidę bausmės atlikimo režimą, arba jų prašymu gali būti Kalėjimų departamento direktoriaus nutarimu, priimtu pagal nepilnamečių pataisos namų direktoriaus teikimą, perkelti iš nepilnamečių pataisos namų į pataisos namus bausmę atlikti paprastojoje grupėje¹³.

Asmens amžius, kaip biologinė savybė nėra vienintelis požymis, kuris yra susijęs su nepilnamečio sąvoka. Į nepilnamečio sąvoką įeina tam tikri socialiniai, dvasiniai, doroviniai ir kiti bruožai. Šie bruožai lemia socialinį asmens brandumą, socialinį statusą, išsimokslinimą, darbinį, civilinį, pilietinį veiksnumą. Kaip pastebėjome, kiekvienoje valstybėje minimali nepilnamečio asmens amžiaus riba yra skirtinga, tai lemia šalies tradicijos, papročiai, individualios gyvenimo aplinkybės ir t. t.¹⁴ Tad nepilnamečio samprata skirtingai apibrėžiama ir bausmių vykdymo įstatymuose, nes amžius nuo kurio nepilnamečiui kyla baudžiamoji atsakomybė, yra skirtingas, o bausmės atlikimo vieta ir laikotarpis taip pat skiriasi. Tai priklauso nuo nacionalinės teisės ir susiformavusios praktikos ypatumų.

¹² Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹³ *Ibid.*

¹⁴ DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 29-30.

2. Nepilnamečių nusikalstamo elgesio specifika, kaip bausmių jiems vykdymo ypatumų prielaida

Šioje darbo dalyje vartojamos dvi sąvokos – „nepilnametis“ ir „jaunimas“, nes kaip buvo aptarta šio darbo *1 skyriuje*, vienos šalyse asmenys iki kol jiems sueis pilnametystė apibūdinami žodžiu „nepilnametis“, kitose – „jaunimas“, be to, laisvės atėmimo bausmės vykdymo ypatumų taikymas absoliučioje daugumoje šalių nepasiriboja vien tik asmenimis iki 18 metų.

Nepilnamečių ir jaunimo nusikalstamumas Lietuvoje ir užsienio šalyse yra aktuali socialinė problema. Nėra teisinga iš jauno (nepilnamečio) asmens reikalauti tokio atsakomybės laipsnio, kaip iš suaugusio asmens, nes toks asmuo dar nėra pilnai susiformavęs, subrendęs, atradęs save. Iš psichologijos mokslo žinoma, kad ne tik suvokimas bręsta pamažu ir „užauga“ sulaukus tik tam tikro amžiaus (maždaug 25–30 m.), bet lygiai taip pat ir gebėjimas racionaliai valdyti valią formuojasi palaipsniui¹⁵, todėl labai svarbu tiksliai ir aiškiai suvokti nepilnamečių elgesio specifika. Nepilnamečių elgesį lemia daug veiksnių, tai – aplinka, asmenybė, gyvenimo ir auklėjimo sąlygos, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į socialinę aplinką, kurioje auga/augo nepilnametis, nes vaikas nuo pirmų gimimo akimirų pradeda ne tik augti, kaip žmogus, bet ir formotis kaip asmenybė. Taip pat ir aplinka kurioje jis auga formuoja gyvenimo pagrindą, požiūrį, vertybių sistemą. Netinkamas auklėjimas, gyvenimo sąlygos ar savarankiškos asmenybės nesusiformavimas apsunkina asmens integravimąsi į visuomenę, ir tai gali nulemti jo nusikalstamumą ateityje. Tiek atliktų tyrimų analizė, tiek loginiai argumentai leidžia pagrįstai manyti, kad nepilnamečiams bausmių vykdymas negali būti toks pat, kaip jų vykdymas suaugusiems, nes nėra pilnai susiformavusi socialinės branda, jų sveikatos būklė taip pat nėra tokia kaip suaugusiųjų. Nepilnamečių nusikalstamo elgesio ypatumai lemia, kad bausmių vykdymas jiems turi būti specifinis.

G. Sakalauskas išskiria tokias jaunimo elgesio specifikas, paremtas mokslinių tyrimų rezultatais:

a) „jaunimo delinkventiniam elgesiui didelę įtaką daro biologinio ir socialinio brendimo procesas“¹⁶. Žmogus nuo pat gimimo kinta tiek fiziškai, psichiškai, socialiai. Jo kitimui įtaką daro biologiniai ir socialiniai veiksniai. Biologiniai veiksniai dažniausiai

¹⁵ SCHAFFSTEIN, Friedrich; BEULKE, Werner. Jugendstrafrecht. Eine systematische Darstellung. 13. Aufl. Stuttgart, 1998, p. 5.

¹⁶ SAKALAUŠKAS, Gintautas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 2013, nr. 3 (81), p. 11.

suprantami, kaip paveldimumas¹⁷. Socialiniai veiksniai, tai aplinka kurioje asmuo auga ir gyvena, teisinių ir visuomeninių normų nesilaikymas. P. Wilsonas ir G. Farquharsonas nepilnamečių nusikalstamą veiką apibūdina kaip negebėjimą laikytis visuomenėje priimtų teisinių ir moralinių normų¹⁸. Už viso to slypi prisitaikymo prie socialinio gyvenimo sunkumas. Paauglystėje atsiranda noras viską išbandyti, pažinti savo galimybių ribas, eksperimentuoti, nepritarti suaugusių primestiems standartams, kritikuoti, greičiau užaugti, būti „pats sau šeiminkas“. Jie gyvena tam tikram iliuzijų pasaulyje, kuris neretai neatitinka tikrovės ir susitikimas su tiesa paauglius verčia elgtis neadekvačiai. Dar svarbu paminėti ir fiziologinius pokyčius, kurie paveikia paauglio emocinę būseną¹⁹. Tai – iš berniuko virtimas vyru, brandesne asmenybe, iš mergaitės – virtimas moterimi. Staigus brendimo procesas dažnai iššaukia negatyvų nepilnamečio elgesį.

b) „šiam procesui pasibaigus, dažniausiai savaime pasibaigia ir deviacinio elgesio apraiškos, taigi jis yra „tranzitinis“, paprastai – laikinas fenomenas gyvenimo raidoje“²⁰. Rijado gairėse 1 dalies 5 punkto e) papunktyje taip pat nurodyta, kad „jaunuolių elgesys, neatitinkantis visuotinių socialinių normų ir vertybių, dažnai yra sudedamoji brendimo ir augimo dalis ir daugelis žmonių jį savaime išauga.“²¹. Tad labai svarbu atskirti, kada nepilnamečio neigiamas elgesys tapo jo kasdienybe ir jau nepriklauso nuo brandos laikotarpio.

c) „jaunimo delinkventinis elgesys yra visuotinai paplitęs, t. y. juo pasižymi beveik visas jaunimas; palyginus su suaugusiųjų nusikalstamu elgesiu, jis yra spontaniškas ir sukelia mažiau ekonominės žalos; susijęs ne tik su jaunuoliais kaip kaltininkais, bet ir kaip aukomis, t. y. nuo jaunimo nusikalstamų veikų dažniausiai nukenčia jauni žmonės“²². Taip nutinka, todėl kad jaunas asmuo dar nėra toks subrendęs kaip suaugusysis, jis negeba taip logiškai ir teisingai įvertinti situacijos, kilsiančių padarinių. Daugiau elgiasi spontaniškai vadovaudamasis jausmais. Taip pat jo elgesys būna nukreiptas ne tik į normų pažeidimus, bet ir šalia esančius asmenis, dažniausiai tai būna bendraamžiai, klasės draugai ar draugai,

¹⁷ VAITEKONIENĖ, Vanda. Žmogaus raida. Svarbiausieji vaiko ir paauglio psichosocialinės raidos aspektai. Šeimos įtaka. Kvalifikacijos kėlimo kursų nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga, 20001, p. 10-12.

¹⁸ KINGSLEY, Jessica. Forensic Psychotherapy: Crime, psychodynamics and the Offender Patient. Publishers, London and Philadelphia, 1996, p. 313.

¹⁹ JUSIENĖ, Roma. „Sunkūs“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai?“. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika, 2007, p. 115.

²⁰ SAKALAIUSKAS, Gintautas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 2013, nr. 3 (81), p. 11.

²¹ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 45/112.

²² SAKALAIUSKAS, Gintautas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 2013, nr. 3 (81), p. 11.

kurie taip pat yra jauno amžiaus (nepilnamečiai), svarbu atkreipti dėmesį, kad šis objektas lengviau pažeidžiamas, nei už jį vyresnis ir brandesnis asmuo.

d) „intensyvesnis nusikalstamas elgesys dažniausiai būdingas jaunuoliams iš socialiai silpnų šeimų – dėl ugdomųjų santykių nebuvimo, nepriežiūros, tėvų priklausomybių, nedarbo, dezintegracijos ir t. t. – visa tai verčia matyti ir įvertinti kitų asmenų (tėvų) bei valstybės struktūrų nesugebėjimo tokiam jaunimui sudaryti jo augimui palankias sąlygas“²³. Tad dar vienas svarbus dalykas formuojantis nepilnamečio elgesį yra jo šeima. Kaip savo straipsnyje rašo R. Jusienė, nepilnamečių elgesio bruožai gali būti ir įgimti arba paveldimi. Ji išskiria keletą svarbių dalykų, tai – neurocheminiai pakitimai, neurotransmiterių (informacijos pernešėjų nervų sistemos lygmenyje) disbalansas, psichofiziologiniai veiksniai, neuropsichologiniai trūkumai. Jie gali būti įgimti, paveldimi, atsirasti per nėštumą ar gimdymą, po patirtų traumų ir kt. Tad paauglio neigiamas elgesys gali pradėti formotis motinos įsčiose. Tokia tikimybė atsiranda, kai motina per nėštumą patiria komplikacijų taip pakenkdama savo vaisiui ir to padariniai gali pasirodyti paauglystėje. Taip pat svarbu analizuoti ir asmens šeimą, kurioje jis auga. Nes šeimoje „prasideda“ žmogaus, jis auga kaip asmuo, tobulėja, kuria ir realizuoja svajones, formuojasi jo vertybinė pasaulėžiūra. Tad aplinka, kurioje jis auga formuoja jį kaip asmenį ir tai, ką jis mato, jaučia, išgyvena daro įtaką ateičiai. Neigiamą poveikį gali daryti šeimos struktūra, profesinis tėvų statusas, neigiami šeimos bruožai (alkoholizmas, teistumas)²⁴. Taikant ir vykdant nepilnamečiams auklėjamąsias priemone ir bausmes svarbu į tai atsižvelgti – kokio turinio ir kokiomis sąlygomis vykdoma auklėjamoji priemonė arba bausmė gali būti labiausiai tinkama siekiant pakeisti jo elgesį.

Vertinant šeimos struktūrą ir jos poveikį vaikui yra svarbu atsižvelgti, kad vaikas dažnai gimsta, auga tokioje aplinkoje: „nesusituokusių porų ir atskirai gyvenančių tėvų, atidedamas vaiko gimdymas, yra sumažėjęs gimstamumas, kur moterys labiau užsiėmusios darbu ir karjera, daugėja skyrybų, kur daugėja nepilnų šeimų, pakartotinių vedybų, daug vaikų laikinai gyvenančių be tėvų, dėl migracijos“²⁵. Ši aplinka gali vaikui padaryti neigiamą įtaką, bet tai nėra pagrindas vaiko nusikalstamam elgesiui, didelę įtaką daro socialinės, moralinės, pedagoginės šeimos pozicijos, tėvų gyvenimo būdas, konfliktinės situacijos ir kt. Socialinės, tai kai nepatenkinami būtinausi vaiko poreikiai, tai prasta

²³ SAKALAUŠKAS, Gintautas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 2013, nr. 3 (81), p. 11.

²⁴ MICHAILOVIČ, Ilona. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 19.

²⁵ KARMAZA, Evaldas. „Vaiko raida“. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika, 2007, p. 111-112.

socialinė padėtis, pajamų trūkumas, bedarbystė²⁶. Vaikui įtaką daro jo žeminimas, neįvertinimas, engimas visa tai kas nepatenka į teisingos moralės ribas. Iškreiptas auklėjimas (niekas nedraudžiama, vaiko nekontroliavimas, nepažindinamas su pasekmėmis), tai jaunų tėvų arba neišsilavinusių, neišprususių tėvų galimos pasekmės. Tėvai mažiau dėmesio skiria gabumų ugdymui, vaikų mokslui, interesams. „Nepilnamečio auklėjimo sąlygoms, mokslinei profesinei vaikų orientacijai turi reikšmės tėvų išsimokslinimo lygis, taip pat aplinkybė, kad dauguma nepilnamečių teisės pažeidėjų tėvų dirba nekvalifikuotą, fizinį darbą“²⁷. Svarbus jauno žmogaus formavimuisi yra tėvų rodomas pavyzdys, tad jei dažnai vartojamas alkoholis, kyla muštynės, vartojami keiksmazodžiai, nėra tarpusavio pagarbos, smurtauojama ir t. t., tai tokioje aplinkoje augdamas vaikas susikuria netinkamą gyvenimo įvaizdį. Nes vaikus dažnai paveikia suaugusiųjų klaidos. Tėvai neturi artimo ryšio su savo vaikais, nežino kuo jų vaikai dabar gyvena ką išgyvena²⁸. Nepilnamečio neigiamam elgesiui įtaką gali daryti ir socialinė, kultūrinė aplinka. Tai – aplinka kurioje paauglys gyvena (rajonas), draugai, žiūrimos TV laidos, filmai, žaidžiami kompiuteriniai žaidimai. Tiek žiūrimas TV, tiek žaidžiami kompiuteriniai žaidimai, gali padaryti neigiamą įtaką nepilnamečiui, jei juose akcentuojamas smurtas, žiaurus elgesys yra skatinama elgtis neigiamai. Pavyzdžiui, nužudyti žmogų, kad įvykdytum užduotį, sumušti vairuotoją, kad pavogtum automobilį, taip pat žiūrimi smurtiniai filmai ir t. t. Draugai taip pat turi įtakos nepilnamečio elgesiui. Jei paauglys pradeda bendrauti su asmeniu ar jų grupe, kurie linkę nusikalsti, tuomet ir jis prisidės prie jų daromų nusikaltimų, tam kad pritaaptų. Kartais nutinką ir tokių dalykų, kad įstotum į tam tikrą grupuotę reikia įvykdyti jų paruoštas užduotis, dažnai tos užduotys turi nusikalstamos veikos požymių.

e) „bet kokia valstybės intervencija (ne tik pačia ryškiausia forma – įkalinimas, bet ir tikra ar tariama socialinė pagalba) gali turėti ilgalaikį stigmatizuojantį poveikį, kuris per labai trumpą laiką nusikaltusį jauną žmogų gali stumtelėti dar toliau už visuomenės ribų“²⁹. Taip yra todėl, nes visuomenė yra linkusi klijuoti „etiketes“. Tad nepilnamečio įkalinimas ar kitokia socialinė pagalba visuomenėje suvokiama kaip neigiama ir asmuo iškart

²⁶ FARRINGTON, David. Advancing knowledge about the early prevention of adult antisocial behavior. *Early Prevention of Adult Antisocial Behaviour*. Cambridge University Press, 2003, p. 10.

²⁷ MICHAILOVIČ, Ilona. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 20.

²⁸ JUSIENĖ, Roma. „Sunkūs“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai? Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika, 2007, p. 118–120.

²⁹ SAKALAUSKAS, Gintautas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 2013, nr. 3 (81), p. 11.

„užštampuojamas“. Tad taip nepilnametis netiesiogiai skatinamas pasitraukti kuo toliau nuo visuomenės.

f) „siekiant daryti teigiamą įtaką jauno žmogaus elgesiui, pasiteisina atitinkamos (t. y. jauno žmogaus brandai tinkamos) priemonės, taigi jos turi pasižymėti jaunimui pritaikytais ypatumais, o netinkamos ir (ar) per griežtos priemonės skatina nusikalstamas karjeras ir recidyvą“³⁰. Nes jaunas asmuo daugumą dalykų jo gyvenime įvertina kitaip nei suaugęs asmuo. Todėl jam skiriama bausmė, šios bausmės vykdymas turi skirtis nuo suaugusių, nes tokiomis pat priemonėmis, kurios taikomos subrendusioms asmenybėms, vargu ar pasiektų norimus tikslus, greičiau dar labiau pablogintų jauno asmens elgesį. Tad iš to išplaukia supratimas, jog nepilnamečio nebrandus, išskirtinis elgesys įtakoja bausmių vykdymo specifiką.

Galima išskirti dar keletą veiksnių, kurie daro įtaką paauglio elgesiui. Vienas iš jų yra nepilnamečių užimtumas. I. Michailovič atlikdama tyrimą pastebėjo tendenciją, kad neturintys užimtumo paaugliai yra linkę nusikalsti. „Užimtumo faktas – akivaizdus padidintos kriminogeninės rizikos faktorius“³¹. Čia užimtumas yra suprantamas, kai paauglys nedirba ar nesimoko. Tokiu atveju jis turi daug laisvo laiko ir nežinodamas kaip jį tinkamai išnaudoti, linkstą į nusikalstamą elgesį. Toks jų gyvenimas neturi tikslo, veda į tam tikrą degradaciją, taip pat jie netobulėja, nei moksle, nei darbe.

Tačiau vienareikšmiškai negalima teigti, jog kiekvienas jaunas asmuo patyręs gyvenime prieš tai aptartus dalykus, taps nusikaltėliu. Jo neigiamas elgesys gali būti trumpalaikis. Tačiau jei šis elgesys perauga į nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų darymą. Tuomet labai svarbu suprasti, iš kur kyla toks nepilnamečio elgesys, ko paskatintas jis taip elgiasi, nes tik nustatius šio elgesio kilmę, galima teisingai pritaikyti bausmę. Ir jei tokio nepilnamečio elgesio neįmanoma koreguoti kitomis priemonėmis, tuomet jam skirtina laisvės atėmimo bausmė.

³⁰ SAKALAUSKAS, Gintautas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 2013, nr. 3 (81), p. 11–12.

³¹ MICHAILOVIČ, Ilona. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 17.

3. Laisvės atėmimo bausmės taikymas ir vykdymas nepilnamečiams

Šioje dalyje analizuojamas laisvės atėmimo bausmės nepilnamečiams (kaip paskutinės priemonės, lot. *ultima ratio*) taikymas, šios bausmės samprata Lietuvos ir užsienio šalyse, jos vykdymo trukmė, vieta, tikslas, vykdymo ypatumai įvairiose šalyse ir vykdymo sąlygos.

3.1. Nepilnamečiams taikomos laisvės atėmimo bausmės trukmė

Laisvės atėmimo bausmės sąvoka nėra apibrėžta LR BK. Tik LR BK 50 str. nurodyta, kokiais atvejais gali būti paskirta ši bausmė, kaip skaičiuojami terminai, kokiose įstaigose ji atliekama. Taip pat ir LR BVK nėra nurodyta laisvės atėmimo bausmės ar jos vykdymo sąvoka. Teisinėje literatūroje laisvės atėmimo bausmė suprantama, taip, „kad nuteistas nepilnametis izoliuojamas nuo visuomenės – laikomas uždaroje įstaigoje, kurioje yra tam tikras režimas, apsauga ir nuolatinė priežiūra“³². G. Švedas laisvės atėmimo bausmę apibrėžia taip: „laisvės atėmimo bausmę galėtume apibrėžti kaip nusikaltimą padariusio asmens izoliaciją pagal įsiteisėjusį apkaltinamąjį teismo nuosprendį, patalpinant jį tam tikram laikotarpiui į specialią valstybinę įstaigą, siekiant jo pataisymo tikslo“³³. Taip pat laisvės atėmimo bausmės apibrėžimus galima rasti JAV ir Vakarų Europos valstybių mokslininkų darbuose, tai pavyzdžiui, „tik fizinis laisvės ribojimas, kuris neturi kelti papildomų kančių ar nepatogumų“³⁴ arba „skausmingos sąlygos, kuriomis individas turi būti“³⁵. Kiekvienoje valstybėje laisvės atėmimo bausmė taikoma ir vykdoma nevienodai. Tai lemiančius veiksnius aptariau prieš tai buvusiam skyriuje apie specifinį nepilnamečių elgesį ir šio elgesio įtaką bausmių vykdymui. Šiame skyriuje gilinsiuosi į tai, kaip Lietuvoje ir įvairiose užsienio valstybėse taikoma ir vykdoma laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiams.

LR BK 90 str. 5 d. nurodyta, kad didžiausia skiriama laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti 10 metų. LR BVK ir jį įgyvendinančiuose teisės aktuose reglamentuota, kur nepilnametis atliks bausmę už padarytą nusikaltimą ar baudžiamąjį nusizengimą, kokia tvarka ir sąlygomis. Laisvės atėmimo bausmės nepilnamečiams vykdymo įstaiga nurodyta LR BVK trečiame skirsnyje, pavadintame „Nepilnamečių

³² DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 268.

³³ ŠVEDAS, Gintaras. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: teisinės informacijos centras 2003, p. 66.

³⁴ KELK, Constantijn. *Weal and woe of deprivation of liberty. The centenary of the deprivation of liberty in the Netherlands*. Hague, 1987, p. 45.

³⁵ SYKES, Gresham, M`Cready. *The society of captives. A study of a maximum security prison*. New Jersey, 1974, p. 9.

pataisos namai“. Nepilnamečių pataisos namuose laisvės atėmimo bausmę atlieka nepilnamečiai bei pilnamečiai iki 24 metų (jų palikimo nepilnamečių pataisos namuose tvarka numatyta LR BVK 81 str. 2 d.), jie yra skirstomi į dvi grupes: paprastąją ir lengvąją.

Vokietijoje jaunimo baudžiamosios teisės specialios normos yra numatytos Vokietijos Jaunimo teismo įstatyme (toliau – VJTĮ). Šio įstatymo 17 str. numato, kad laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiai (tokie asmenys vadinami „jaunuoliais“, vok. *Jugendliche*) atlieka laisvės atėmimo jaunimo kalėjimuose³⁶. Taip pat VJTĮ 18 str. nurodyta, kad minimali laisvės atėmimo bausmė jaunuoliams – šeši mėnesiai, o maksimali – penkeri metai. Tačiau yra ir išimtis, kai taikoma maksimalius laisvės atėmimo laikas – 10 metų, tada, kai už nusikaltimą bendrojoje baudžiamojoje teisėje numatytas ilgesnis nei 10 metų laisvės atėmimas.

Austrijoje, kaip ir Vokietijoje, nepilnamečiams taikomas atskiras Jaunimo teismo įstatymas ir jaunimas laisvės atėmimo bausmę atlieka jaunimo kalėjimuose. Minėto įstatymo 5 str. 4 p. numatyta, kad maksimali laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiams yra pusę bendrosios Baudžiamajame kodekse numatyto nusikaltimo maksimalios sankcijos ribos, tačiau minimali bausmė tiesiogiai nenumatyta³⁷. Minimali laisvės atėmimo riba nustatyta tik už sunkius nusikaltimus ir gali būti mažinama tik išimtiniais bausmės švelninimo pagrindais, net iki vienos dienos. Vietoje suaugusiems numatytos laisvės atėmimo bausmės nepilnamečiams iki 16 metų, taikoma 10 metų, o nuo 16 iki 19 metų, taikomas 15 metų laisvės atėmimas. Šiais atvejais minimali laisvės atėmimo bausmė yra 1 metai. Taip pat jei suaugusiems numatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 10 iki 20 metų, tuomet nepilnamečiams ši bausmė yra skiriama nuo 6 iki 10 metų.

Nyderlanduose jaunimo (nepilnamečių) baudžiamosios normos yra įtvirtintos skirtinguose įstatymuose, t. y. Nyderlandų baudžiamajame kodekse ir Baudžiamojo proceso kodekse. Laisvės atėmimo bausmė Nyderlanduose vadinama kalėjimo bausme. Jaunimui nuo 12 iki 15 metų skiriama kalėti nuo vieno iki dvylikos mėnesių, 16–17 metų asmenims – iki 24 mėnesių³⁸.

Lenkijoje nepilnamečiams taikomas Nepilnamečių bylų proceso įstatymas (toliau – NBPI). Jų bylas nagrinėja šeimos teismai. Nepilnamečių amžius nurodytas NBPI 10 str. –

³⁶ JATKEVIČIUS, Antanas; SAKALAUŠKAS, Gintautas; GEČĖNIENĖ, Svetlana; MIHAILOVIČ, Ilona. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vilnius, 2001, p. 42.

³⁷ *Ibid*, p. 46.

³⁸ *Ibid*, p. 78.

nuo 13 iki 17 metų³⁹. Lenkijos baudžiamajame kodekse nepilnamečiams už padarytas veikas yra numatyta bausmė – atidavimas į pataisos namus. Atidavimas į pataisos namus yra griežčiausia priemonė, skiriama tik labiausiai demoralizuotiems nepilnamečiams. Šioje įstaigoje nepilnamečiai gali būti nuo 6 mėnesių iki kol jiems sueis 21 metai. NBPI 5 str. nurodyta, kad nepilnamečiui gali būti skiriama bausmė, ji kai kuriais atvejais gali būti skiriama nuo 15 metų, o kai kuriais nuo 17 metų (Lenkijos BK 10 str.). Tai reiškia, kad nepilnamečiui baudžiamoji atsakomybė kils ne pagal NBPI, o pagal šios šalies BK. Pagal BK 54 str. 2 d. kaltininkui, kuriam nusikaltimo padarymo metu nebuvo suėję 18 metų, neskiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Pagal BK 38 str. 3 d. kaltininkui, padariusiam nusikaltimą už kurį numatyta bausmė laisvės atėmimas iki gyvos galvos, tai laisvės atėmimo bausmė negali viršyti 25 metų. Tačiau jei numatyta bausmė už nusikaltimą 25 metai laisvės atėmimo, tokiu atveju ši bausmė negali viršyti 15 metų.

Kaip minėta, Rusijoje nepilnamečiams baudžiamoji atsakomybė kyla nuo 16 metų, o už tam tikrus nusikaltimus – nuo 14 metų, tačiau jei nepilnametis sulaukęs įstatyme numatyto amžiaus padaro nusikaltimą už kurį kyla baudžiamoji atsakomybė, bet kaip asmenybė yra nesubrendęs ir nesupranta, nekontroliuoja savo veiksmų, tuomet jam netaikoma baudžiamoji atsakomybė (Rusijos BK 20 str.)⁴⁰. Laisvės atėmimo bausmė yra skiriama ne mažiau kaip 6 mėnesiams ir ne daugiau kaip 10 metų. Asmenims, padariusiems nusikalstamą veiką iki 16 metų, laisvės atėmimo bausmė negali viršyti 6 metų. Tačiau laisvės atėmimo bausmė negali būti skiriama nepilnamečiams, kurie padarė lengvą ar vidutinio sunkumo nusikaltimą pirmą kartą ir jiems dar nėra suėję 16 metų, taip pat kitiems nepilnamečiams, kurie padaro lengvo sunkumo nusikaltimą pirmą kartą. Jeigu nepilnametis nuteisiamas laisvės atėmimo bausme už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, tai už šį nusikaltimą sankcijoje numatyta laisvės atėmimo riba mažinama per pus. Tiek moteriškos, tiek vyriškos lyties nepilnamečiams, padariusiems nusikaltimą pirmą kartą bausmę atlikti paskiriama bendrojo režimo auklėjimo kolonijose. Vėliau vyriškos lyties asmenims, kurie prieš tai atliko laisvės atėmimo bausmę skiriama ją atlikti sustiprintojo režimo auklėjimo kolonijose.

Portugalijoje maksimali laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiams yra 3 metai, Šveicarijoje – 4 metai, Čekijos Respublikoje – 5 metai, Vokietijoje, Estijoje, Lietuvoje,

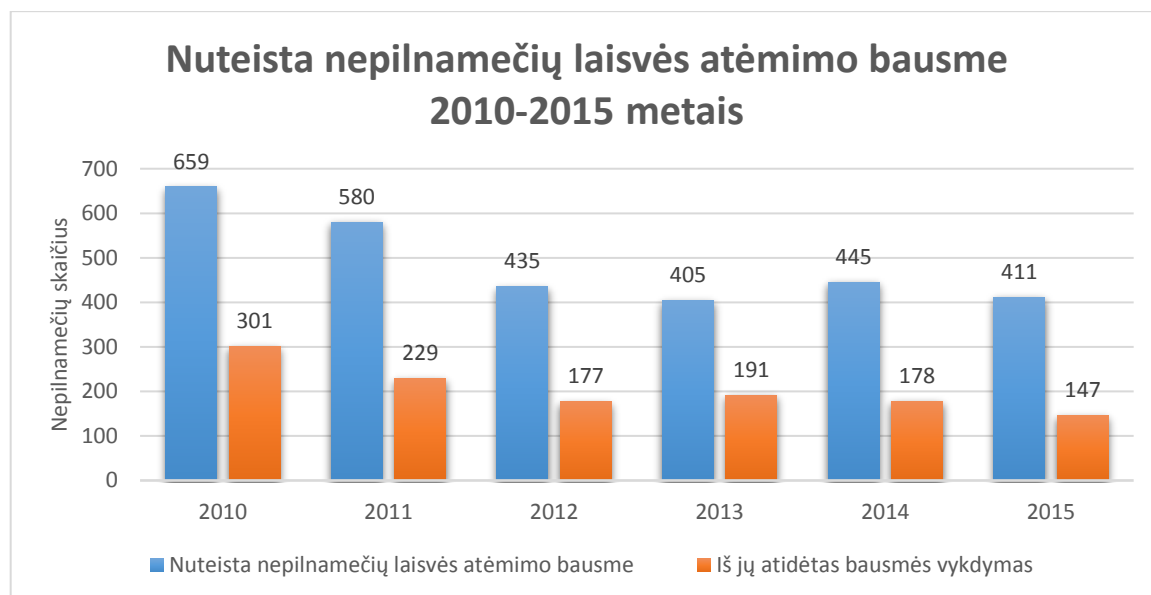
³⁹ USTAWA o postępowaniu w sprawach nieletnich z. dnia 26 października 1982 r [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: < <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-26-pazdziernika-1982-r-o-postepowaniu-w-sprawach-nieletnich/>>.

⁴⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации. 13 июня 1996 года N 63-ФЗ [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: < http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/>.

Slovėnijoje – 10 metų, Graikijoje ir Rumunijoje – 20 metų. Teoriškai didžiausia laisvės atėmimo bausmė – laisvės atėmimas iki gyvos galvos su išimtimis yra numatyta Anglijoje, Velse, Nyderlanduose ir Škotijoje⁴¹. Tačiau tai labiau išimtis iš taisyklės ir daugiau teoriškai numatyti atvejai. Daugumoje Europos šalių maksimali laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiams neviršija 10 metų, kartais numatomos išimtys už itin sunkius nusikaltimus iki 15 metų. Tačiau yra ir šalių kaip Portugalija ar Šveicarija, kurios draudžia skirti didesnes laisvės atėmimo bausmes nei 3 ar 4 metai laisvės atėmimo, net už pačius sunkiausius nusikaltimus, pvz., nužudymus.

Tad visose aptartose šalyse skiriama laisvės atėmimo bausmė yra pati griežčiausia priemonė. Ji vienoje šalyse yra reglamentuota atskirais teisės aktais, o kitose tik straipsniais bendrame baudžiamajame teisės akte kartu su suaugusiems taikoma baudžiamąja atsakomybe. Nepilnamečiams skiriama laisvės atėmimo bausmė yra mažesnė nei suaugusiems ir beveik visose aptartose šalyse per pus mažesnė. Taip pat skirtingose šalyse nepilnamečių bylas nagrinėja skirtingi teismai, vienoje tam yra sudaryti specialūs teismai, pavyzdžiui, šeimos teismai, o kitose – šias bylas nagrinėja bendrieji teismai.

Žemiau pateikiami LR Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys apie nepilnamečiams taikytą laisvės atėmimo bausmę 2010–2015 m. laikotarpiu⁴².

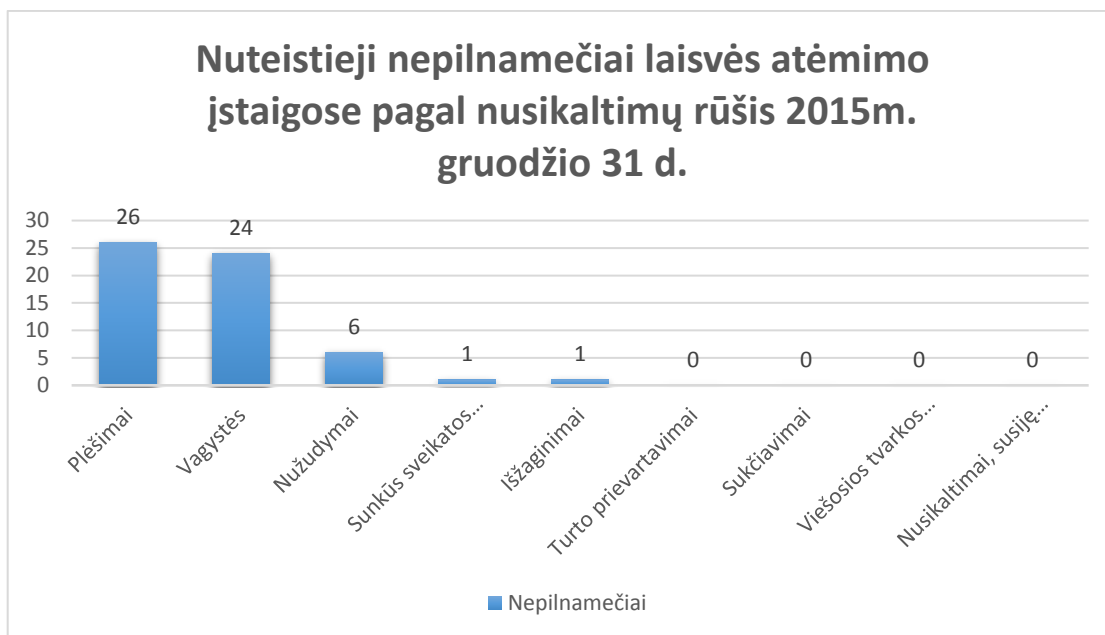

Remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateikta oficialia informacija laisvės atėmimo bausmė yra dažniausiai taikoma bausmės rūšis ne tik

⁴¹ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.4, p. 1771-1772.

⁴² Lietuvos Statistikos departamentas. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2010-2015 m.

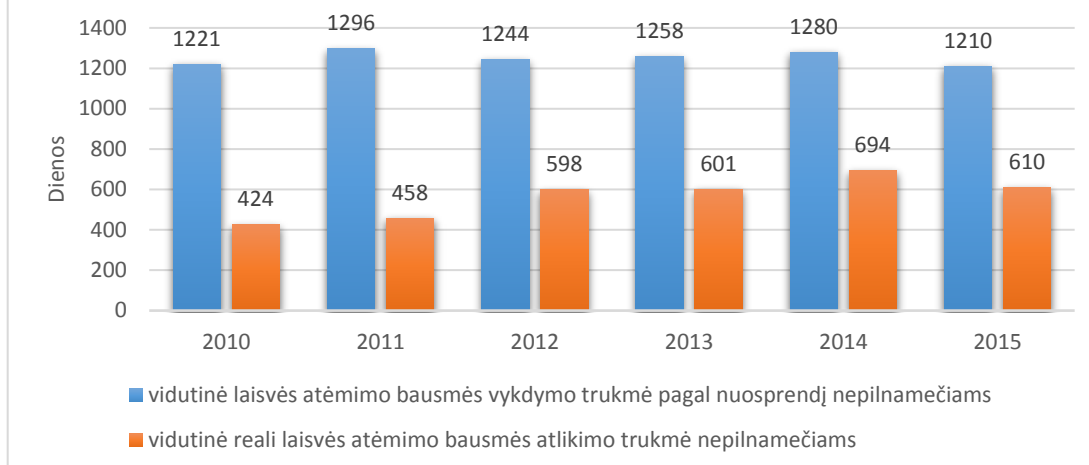
suaugusiesiems, bet ir nepilnamečiams. 2010 m. tokią bausmę teismas skyrė 55 proc. nuteistųjų nepilnamečių. Nuo 2010 m. laisvės atėmimo bausmės skyrimas nepilnamečiams mažėjo ir 2015 m. tokią bausmę teismas skyrė 43,8 proc. nuteistųjų nepilnamečių. Vertinant paskirtas laisvės atėmimo bausmes, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad teismas skirdamas minėtos rūšies bausmę dažnai taiko bausmės vykdymo atidėjimą – nuo 46 proc. 2010 m. iki 35 proc. 2015 m.

Jei suskaičiuotume nepilnamečius, atliekančius laisvės atėmimo bausmę pagal nusikaltimo rūšį, tai pastebėtume, kad daugiausia nusikaltimų, už kuriuos skiriamos laisvės atėmimo bausmės yra plėšimai ir vagystės. Dėl darbo apimties apribojimų pateikiu tik 2015 m. gruodžio 31 dienos duomenis, tačiau panaši padėtis yra nuo 2010 m., su mažais pakitimais⁴³.

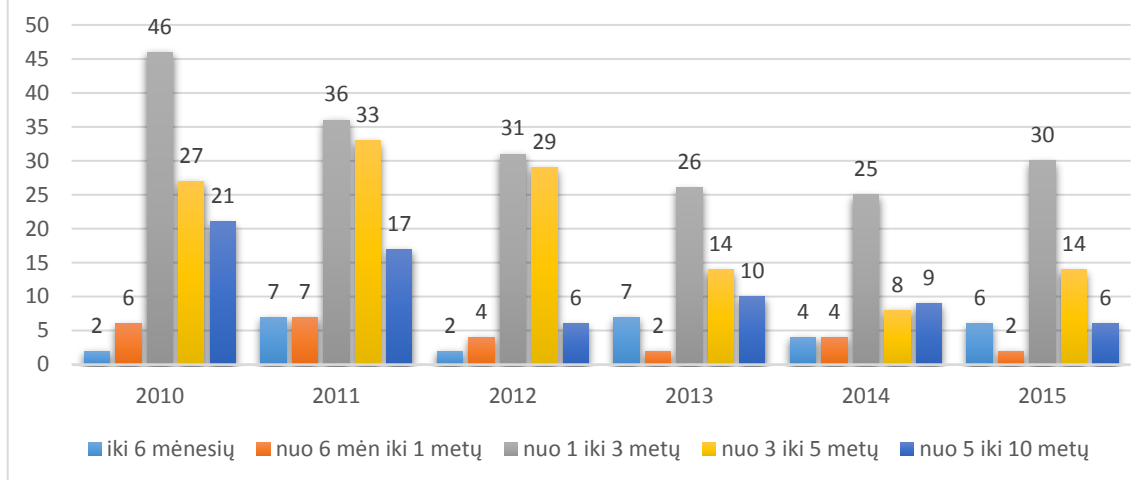
⁴³ Siekiant tiksliau palyginti laikotarpius, diagrama parengta paverčiant metus ir mėnesius į vieną skaičiavimo vienetą – dienas, skaičiuojant, kad metai turi 365 dienas, o mėnuo – 30 dienų.

Vidutinė laisvės atėmimo bausmės vykdymo pagal nuosprendį trukmė ir reali atlikimo trukmė nepilnamečiams 2010-2015 metais

Vidutinė laisvės atėmimo bausmės vykdymo trukmė nepilnamečiams pagal nuosprendį – 2010 m. – 3 m. 4 mėn. 6 d., 2011 m. – 3 m. 6 mėn. 21 d., 2012 m. – 3 m. 4 mėn. 29 d., 2013 m. – 3 m. 5 mėn. 13 d., 2014 m. – 3 m. 6 mėn. 5 d., 2015 m. – 3 m. 3 mėn. 25 d. Tačiau vidutinė reali laisvės atėmimo bausmės atlikimo trukmė nepilnamečiams 2010 m. buvo – 1 m. 1 mėn. 29 d., 2011 m. – 1 m. 3 mėn. 3 d., 2012 m. – 1 m. 7 mėn. 23 d., 2013 m. – 1 m. 7 mėn. 26 d., 2014 m. – 1 m. 10 mėn. 29 d., 2015 m. – 1 m. 8 mėn. 5 d. Pateikti duomenys leidžia teigti, kad nors vidutinė laisvės atėmimo bausmės trukmė nepilnamečiams žymiai nesikeitė, tačiau vidutinė reali jos atlikimo trukmė didėjo. Ir nors 2015 m. pastebime sumažėjimą, tačiau žiūrint laikotarpyje nuo 2010 m. išvelgiame didėjimo tendenciją.

Nuteistieji nepilnamečiai pagal bausmės trukmę laisvės atėmimo įstaigose 2010-2015 metais (gruodžio 31d.)

Jei pažvelgtume į nuteistuosius nepilnamečius pagal bausmės trukmę laisvės atėmimo įstaigose nuo 2010 m. iki 2015 m., pastebime, kad dažniausiai laisvės atėmimo trukmė sudaro nuo 1 metų iki 3 metų. Antroje vietoje yra laisvės atėmimas nuo 3 iki 5 metų. Vertinant struktūriškai, t. y. pagal bausmės trukmę, pastaraisiais metais žymesnių pasikeitimų nėra.

3.2. Laisvės atėmimo bausmės nepilnamečiams taikymo ir vykdymo tikslai

Skiriant laisvės atėmimo bausmę reikia siekti, kad ji atitiktų taikymo ir vykdymo tikslus. Nors įvairiose šalyse skyrėsi, kai kuriose dar tebesiskiria įkalinimo pagrindai, kalinimo sąlygos, trukmė, stigmatizacijos ir selekcijos procesų intensyvumas, tačiau skiriasi ir bausmės vykdymo tikslai⁴⁴. Tad atsižvelgus į visa tai, formuojama bausmės taikymo ir vykdymo infrastruktūra, kurią formuoja ne tik įstatymai ar teismų sprendimai, bet visuomenė, politika ir aplinka kurioje kalio nepilnamečiai. Taigi, visai tai skiriant laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiui leidžia suvokti, ko iš jo viliamasi skiriant šią bausmę, kokie tikslai turi būti pasiekti. Įkalinimo tikslas suponuoja priemones, kuriomis siekiama išspręsti nepilnamečio elgesio problemas.

G. Sakalauskas savo straipsnyje aprašo, kad bausmės tikslai išvedami iš bendrosios kriminalinės bausmės teorijos, kurios gali būti skirstomos į absoliutaus ir santykinio

⁴⁴ SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje, 2010, p. 134.

baudimo kryptis⁴⁵. Absoliutus baudimas suprantamas, kaip atpildas už padarytą nusikalstamą veiką, o santykinio baudimo tikslas, kad bausmė nebūtų vien savitikslių, kad ja būtų siekiama pozityvių tikslų, tai kad ateitį asmuo daugiau nenusikalstų⁴⁶. Tad pastaroji baudimo kryptis tapo turimų bausmės tikslų pagrindu.

LR BK 41 str. yra nurodyta bausmės paskirtis: sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą⁴⁷. Taip pat LR BK yra reglamentuota speciali nepilnamečiams taikomų baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis. LR BK 80 str. įtvirtinta, kad „nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų, numatytų šiame skyriuje ir šio kodekso 13 straipsnio 2, 3 dalyse, 27 straipsnio 4 dalyje ir 97 straipsnio 4 dalyje, paskirtis: 1) užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą; 2) riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes; 3) padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu; 4) sulaikyti nepilnamečių nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo“⁴⁸. LR BK 91 str. numato, kad skiriant bausmes nepilnamečiams reikia atsižvelgti į 1) nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas; 2) nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą; 3) anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą; 4) nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo. Tuo tarpu LR BVK kelia vienintelį bausmės vykdymo tikslą, nurodytą 1 str. 2 d.: „nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis“⁴⁹. Kaip pastebime tiek LR BK, tiek LR BVK numato bausmės tikslus, tačiau jie visiškai skirtingi. LR BVK numato jau paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslą ir „tokiu būdu, nors ir netiesiogiai (nes kalbama tik apie „įstatymų paskirtį“), bausmių vykdymo sistemai iškeliamas nuteistųjų resocializacijos/integracijos tikslas“⁵⁰. Šis tikslas jau buvo suformuotas 1987 m. Europos Tarybos rekomendacijoje dėl Europos kalėjimų taisyklių. Taisyklėse nurodyta nuteistojo integracijos tikslas: „Įkalinimas jau pats savaime dėl laisvės atėmimo yra bausmė. Todėl

⁴⁵ SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje, 2010, p. 135.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 136.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, nr. 89-2741.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 73-3084.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2007/2(20), p. 129.

kalinimo sąlygos bei kalinimo įstaigos režimas, išskyrus elementus, kuriuos pateisina izoliacija bei būtinumas palaikyti discipliną, neturi didinti kalinių kančių. Būtina imtis visų galimų priemonių, kad įstaigos organizavimo bei valdymo būdas padėtų: a) užtikrinti, kad gyvenimo sąlygos atitiktų žmogiškojo orumo reikalavimus bei priimtinus visuomenės gyvenimo standartus; b) mažintų žalingą kalinimo poveikį bei skirtumus tarp gyvenimo laisvėje ir kalinimo metu, nes pastarasis turi tendenciją mažinti kalinių savigarbą bei asmeninės atsakomybės jausmą; c) palaikyti ir stiprinti tuos ryšius su giminėmis bei išorės pasauliu, kurie remia geriausius kalinių bei jų šeimų interesus; d) suteikti kaliniams galimybes ugdyti sugebėjimus bei gabumus, kurie padidintų jų sėkmingos adaptacijos perspektyvas po išėjimo į laisvę“ (rekomendacijos 64–65 punktai).

Taigi bausmės taikymo tikslai orientuoti į teisingą ir teisėtą bausmės paskyrimą, kuri atitiktų padarytą baudžiamąjį nusikaltimą ar nusižengimą. Tuo tarpu laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslai orientuoti tinkamai įgyvendinti paskirtą bausmę ir ja pasiekti norimų rezultatų.

Europos šalyse laisvės atėmimas yra sunkiausia nepilnamečiams taikoma bausmė ir jos terminas dažniausiai priklauso nuo nusikaltimo sunkumo. Prie tokių šalių priskirtume Belgiją, Kiprą, Angliją/Velsą, Estiją, Suomiją, Prancūziją, Gruziją, Vokietiją, Graikiją, Vengriją, Italiją, Lietuvą, Norvegiją, Portugaliją, Rusiją, Slovakiją, Slovėniją, Švediją, Turkiją ir Ukrainą⁵¹. Tačiau laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslai nepilnamečiams iš esmės nesietini ne vien tik su nubaudimu. Reikia paminėti, kad daugelyje šalių yra numatytas tikslas pakeisti nepilnamečių elgesį auklėjimo priemonėmis⁵². Austrijoje bausmės tikslas: „yra pirmiausia sulaukyti teisės pažeidėją nuo naujų baudžiamųjų veikų darymo“⁵³. Vengrijoje numatytas toks pats tikslas. Vokietijoje nepilnamečių justicijos reforma 2008 m. išreiškė tikslą – ne tik sulaukyti asmenį nuo nusikaltimų padarymo, bet ir auklėti/mokyti bei reabilituoti⁵⁴.

Taip pat Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo yra nurodyti laisvės atėmimo bendrieji elementai: „Bet kokia vaikų laisvės

⁵¹ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1770.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Bundesgesetz vom 20. Oktober 1998 über die Rechtspflege bei Straftaten Jugendlicher und junger Erwachsener (Jugendgerichtsgesetz 1988 – JGG) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą:

<<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002825>>. (Austrijos JTĮ 5 1)

⁵⁴ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1770.

atėmimo priemonė turėtų būti taikoma paskutiniu atveju ir trumpiausiam tinkamam laikotarpiui. Vaikai, kuriems skirtas laisvės atėmimas, paprastai turėtų būti laikomi atskirai nuo suaugusiųjų. Kartu su suaugusiais vaikai turėtų būti laikomi tik dėl išimtinių priežasčių ir tai turėtų būti grindžiama tik vaiko interesais. Bet kokiomis aplinkybėmis vaikai turėtų būti laikomi jų poreikiams pritaikytose patalpose. Atsižvelgdamos į vaikų, kuriems atimta laisvė, pažeidžiamumą, šeimyninių ryšių ir reintegracijos į visuomenę skatinimo svarbą, kompetentingos institucijos turėtų paisyti visuotiniuose ir Europos teisės aktuose nustatytų vaiko teisių ir aktyviai remti jų įgyvendinimą. Be kitų teisių, vaikai visų pirma turėtų turėti teisę: a. palaikyti nuolatinį ir prasmingą ryšį su tėvais, šeima ir draugais per apsilankymus ir laiškus, išskyrus atvejus, kai dėl teisingumo ir vaiko interesų būtina taikyti apribojimus. Šios teisės apribojimai niekada neturėtų būti naudojami kaip bausmė; b. į tinkamą švietimą, profesinį orientavimą ir ugdymą, medicininę priežiūrą, minties, sąžinės ir religijos laisvę ir į laisvalaikį, įskaitant fizinį lavinimą ir sportą; c. naudotis išankstinio vaikų parengimo grįžti į savo bendruomenės programomis, kuriose visokeriopai atsižvelgiama į jų emocinius ir fizinius poreikius, jų šeimos santykius, būstą, mokyklinį lavinimą ir įsidarbinimo galimybes bei socialinį ir ekonominį statusą. Nelydimų nepilnamečių, įskaitant prieglobsčio prašytojus ir su vienu ar abiem tėvais išskirtus vaikus, laisvės atėmimas niekada neturėtų būti motyvuojamas arba grindžiamas vien gyventojų statuso nebuvimu.”⁵⁵

3.3. Laisvės atėmimo bausmės vykdymo nepilnamečiams sąlygos

3.3.1. Institucijos

Laisvės atėmimo bausmė yra griežčiausia nepilnamečiams taikoma valstybės prievartos priemonė ir jos taikymo terminas turi būti kuo trumpesnis. Tokia nuostata yra grindžiamas laisvės atėmimo bausmės skyrimas ir vykdymas nepilnamečiams specialiose institucijose. Europos šalyse institucijos, kuriose nepilnamečiams apribota laisvė, yra labai įvairios – jos skirstomos pagal amžiaus grupes, pagal pavaldumą ir kitus kriterijus. JT Havanos taisyklėse nurodyta, kad laisvės atėmimas nepilnamečiams suprantamas ne tik kaip nepilnamečio patalpinimas į įkalinimo įstaigą ar jaunimo įkalinimo įstaigą, bet ir kai bet kokia laisvės apribojimo forma laikomas nepilnamečis valstybinėje ar privačioje

⁵⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo. Priimtos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. ir aiškinamasis memorandumas. 2010, p. 24.

institucijoje, kurios negali palikti (išeiti) laisva valia be institucijos leidimo⁵⁶. Labai panašią laisvės atėmimo sąvoką nepilnamečiams pateikia ir 2008 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių (2008 European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures (toliau vadinama – ERJOSSM)⁵⁷. Atsižvelgiant į tokį platų laisvės atėmimo nepilnamečiams suvokimą, Europos šalyse yra daugybė įvairių institucijų, kuriuose būna nusikaltimus ar nusižengimus padarę nepilnamečiai. Jos skiriasi savo režimu, pavaldumu, gali būti valdomos valstybės savivaldybių. Atkreiptinas dėmesys ir į tuos atvejus, kai nepilnametis padaro nusikaltimą, nesulaukęs amžiaus, nuo kurio numatyta baudžiamoji atsakomybė. Ir nors tokiu atveju jam nėra taikoma laisvės atėmimo bausmė, tačiau jam gali būti taikomos edukacinės arba kitokios priemonės apribojant nepilnamečio laisvės pagal specialiuosius įstatymus, kas iš esmės pagal laisvės atėmimo nepilnamečiui sampratą yra laisvės atėmimas. Taigi, toliau apibūdinsiu ir apibrėšiu, kokiose institucijose laikomi nepilnamečiai atliekantys laisvės atėmimo ar jai prilyginamą bausmę įvairiose šalyse. Institucijas, kuriose kalinami nepilnamečiai, galima skirstyti pagal griežtumo sąlygas ir terminą, kuriam skiriama laisvės atėmimo bausmė:

- 1) Nepilnamečių kalnimo įstaigos (angl. „*youth prisons*“) – tai griežčiausio režimo ir ilgiausio termino laisvės atėmimo vietas, kuriose kalinami nepilnamečiai už pačius sunkiausias nusikaltimus. Šiose įstaigose nepilnamečiams maksimaliai apribota laisvė ir į tokias institucijas nepilnamečiai patenka išimtiniais atvejais. Nors skirtingose šalyse tokių institucijų pavadinimai skiriasi, tačiau jos išsiskiria dėl griežčiausio režimo ir maksimalaus laisvės atėmimo termino taikymo. Įvairiose šalyse maksimalus laisvės atėmimo bausmės terminas nepilnamečiams yra nuo 1 iki 20 metų, bet kaip paminėsiu vėliau, yra atvejų, kuomet numatytas ir įkalinimas iki gyvos galvos. Nepilnamečių kalnimo įstaigose laisvės atėmimo bausmę atlieka sunkiausias nusikaltimus padarę nepilnamečiai. Vis tik nepilnamečių įkalnimo įstaigų buvimas sukelia didelių teorinių ir praktinių problemų. Visų pirma, tokiose įstaigose nepilnamečiams taikomas gana griežtas režimas ir jie atskiriami nuo visuomenės. Pastebima, kad tokiose įstaigose atsiranda kriminalinė subkultūra, o nepilnamečiai, būdami dar nesubrendę labai pažeidžiami kriminalinės subkultūros.

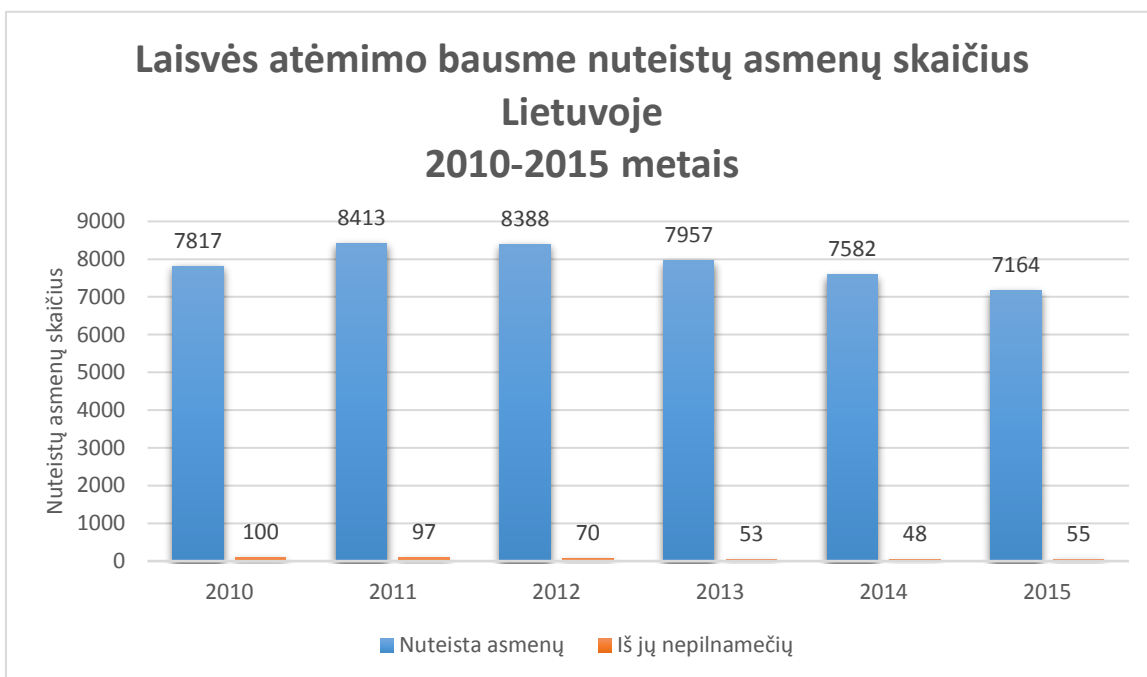
⁵⁶ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1764.

⁵⁷ Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, taisyklių 17, 21.5, ir 22 str.

Todėl tolesnė jų integracija į visuomenę ar nusikaltimų prevenciją yra labai problematiška. Pavyzdžiui, Lietuvoje tokia įstaiga atitiktų Kaune esančius nepilnamečių pataisos namus, kuri yra uždaro tipo ir joje esančios sąlygos labiau primena kalėjimą nei auklėjimo įstaigą. Natūralu, kad kai kuriose šalyse atsisakyta nepilnamečių kalinimo įstaigų – pavyzdžiui Belgijoje. Ir nors Belgijoje nepilnamečiams taikomos priemonės gali būti prilyginamos laisvės atėmimui, tačiau vis tik tai jau kitoks požiūris ir kitokios įstaigos. Griežtos uždaro tipo nepilnamečių laisvės atėmimo vietos kelia labai jau daug klausimų naudingumo prasme ir ne vien teorinių. Pavyzdžiui, apsilankymas Kaune nepilnamečių pataisos namuose palieka slogų išpūdį. Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai yra vienintelė įstaiga Lietuvoje, kurioje laikomi suimti nepilnamečiai, taip pat laisvės atėmimo bausmę atlieka nuteisti nepilnamečiai. Įstaiga įsteigta 1968 m. rugsėjo 6 d., jos pirminis pavadinimas buvo Kauno auklėjamojo darbo kolonija, skirta vykdyti laisvės atėmimo bausmę nuteistiems vyriškos lyties nepilnamečiams. Šiuo metu įstaiga pavaldi Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jos pavadinimas yra „Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai“. Visa įstaiga suskirstyta į keturis, vienas nuo kito izoliuotus sektorius. Pirmajame sektoriuje – „pataisos namuose“ gyvena ir mokosi nuteistieji nepilnamečiai. Čia bausmę atlieka nuteisti laisvės atėmimo bausme nepilnamečiai, taip pat pilnamečiai nuteistieji, kuriems suėjo 18 metų ir kurie aiškiai ėmė taisyti, paliekami nepilnamečių pataisos namuose iki bausmės laiko pabaigos, bet ne daugiau iki jiems sueis 24 metai⁵⁸. Antrajame sektoriuje, kuris vadinasi „tardymo izoliatorius“, kalinami nepilnamečiai, kuriems pritaikyta kardomoji priemonė – suėmimas, taip pat nuteistieji, atliekantys arešto bausmę bei laukiantys nuosprendžio įsiteisėjimo ir nuteistieji, palikti dirbti ūkio darbus. Trečiajame sektoriuje, kuris vadinasi „Socialinės integracijos į visuomenę skyrius“, kuriame nuteistieji apgyvendinami likus 3 mėnesiams iki bausmės atlikimo pabaigos, lygtinio paleidimo ar lygtinio atleidimo nuo bausmės atlikimo. Ketvirtasis sektorius vadinamas „gamybinėmis patalpomis“, jame nuteistieji dirba bei įgyja profesiją. Kauno nepilnamečių pataisos namuose yra nustatyti maksimalūs nuteistųjų

⁵⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

skaičiai – pataisos namuose 150 vietų, tardymo izoliatoriuje – 108, areštinėje – 17⁵⁹. Europoje vis daugiau pasirodo straipsnių, kad nepakanka laisvės atėmimo vietose nepilnamečius laikyti kartu su suaugusiaisiais, uždaro tipo kalnimo įstaigas mėginama keisti, ypač akcentuojama socialinės integracijos reikšmė.

Viršuje matome Kalėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statistiką iš, kurioje pateikti duomenys apie laisvės atėmimo bausme įkalintus asmenis nuo 2010 m. iki 2015 m. Pastebime, kad daugiausiai asmenų buvo įkalinta 2011 m. ir 2012 m. Taip pat matome, kiek nepilnamečių buvo įkalinta laisvės atėmimo bausme, paskutiniaisiais metais – skaičius mažėja, išskyrus nedidelį padidėjimą 2010 m. ir 2011 m.⁶⁰.

- 2) Auklėjimo mokyklos (angl. *reformatory schools*) – tai tokios įstaigos, kuriose nepilnamečiams skiriama laisvės atėmimo ar jai prilyginama bausmė, tačiau uždarymo terminas yra ženkliai mažesnis nei numatyta maksimali laisvės atėmimo bausmė ir ne už pačius sunkiausius nusikaltimus. Toks uždarymas gali būti vadinamas ne laisvės atėmimo bausme, tačiau svarbu tai, kad iš tokių įstaigų asmuo

⁵⁹ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/nti-pn/naujienos-nti-pn.html>>.

⁶⁰ Informatikos ir ryšių departamentas prie vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.ird.lt/ataskaitos/>>.

savarankiškai be įstaigos leidimo išeiti negali. Jose yra nustatytas mokymosi ir poilsio režimas, darbotvarkė ir kitos sąlygos leidžia tokias įstaigas vis tiek priskirti prie laisvės atėmimo bausmės atlikimo įstaigų plačiąja prasme. Kadangi asmenys į tokias įstaigas patenka padarę lengvesnius nusikaltimus, todėl režimas tokiose įstaigose yra paprastesnis. Pagrindinis dėmesys skiriamas mokomosioms ir auklėjamosioms priemonėms, o ne nubaudo priemonėms. Pavyzdžiui, Vengrijoje nepilnamečiai už padarytus nusikaltimus tokiose auklėjimo mokyklose gali būti nuo 1 metų iki 3 metų. Tokios įstaigos yra beveik visose Europos šalyse. Prie minėtų įstaigų galima būtų priskirti ir įstaigas tose šalyse, kur oficialiai baudžiamoji atsakomybė nepilnamečiams nėra numatyta, tačiau tokiems asmenims padarius nusikaltimus taikomos oficialiai ne laisvės atėmimo bausmės, o patalpinimas į uždaro ar atviro tipo įstaigas. Pavyzdžiui, Belgijoje nėra numatyta baudžiamoji atsakomybė nepilnamečiams, tačiau asmenys iki 18 metų amžiaus padarę nusikaltimus gali būti patalpinami į uždaro arba atviro tipo institucijas. Kadangi tokių institucijų pirminė funkcija yra ne nubaudo, o mokymo ir auklėjimo, todėl jas galima priskirti prie šioje pastraipoje nurodytų institucijų. Lietuvoje prie tokių įstaigų galima priskirti specialiąsias auklėjimo įstaigas: Vėliučionių vaikų socializacijos centras (skirta berniukams), Čiobiškio vaikų socializacijos centras (skirta berniukams), Gruzdžių vaikų socializacijos centras (skirtas berniukams), Vilniaus vaikų socializacijos centras (skirti mergaitėms), Kauno vaikų socializacijos centras, Kauno vaikų socializacijos centras „Saulutė“, vaikų socializacijos centras „Širvėna“. Lietuvoje nepilnamečiai patenka į specialiąją auklėjimo įstaigą, kai padarę baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą, yra atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės, paskiriant jiems auklėjamojo poveikio priemonę – atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą⁶¹, pvz. Vėliučionių vaikų socializacijos centrą. Atidavimas į specialiąją įstaigą gali trukti nuo 6 mėnesių iki trejų metų, bet ne daugiau nei iki asmeniui sueis 18 metų. Įstaigose vietų skaičius skiriasi, tačiau neviršija 50–60 vietų. Vėliučionyse maksimalus vietų skaičius yra 50, tačiau vidutiniškai būna tarp 33–40⁶². Atkreiptinas dėmesys, kad tokiose įstaigose būna ne tik nepilnamečiai padarę nusižengimus ar nusikaltimus, bet ir kiti nepilnamečiai. Tai sudaro sąlygas plačiau taikyti integracines programas, tačiau

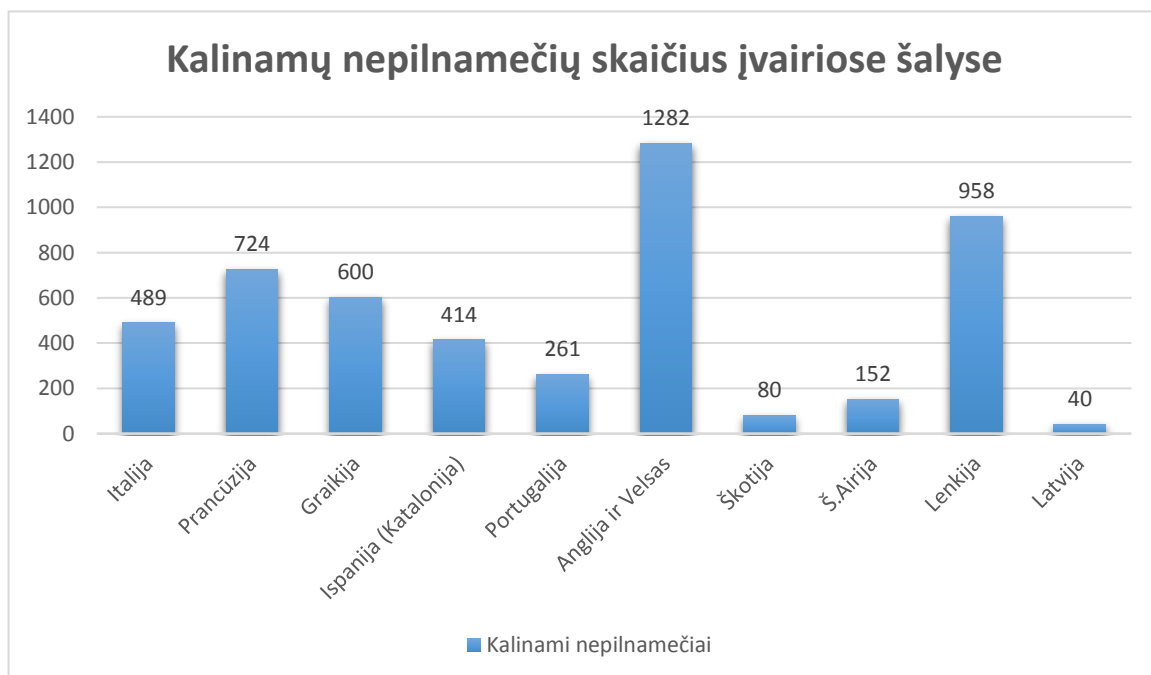
⁶¹ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, nr. 157-7969.

⁶² Vėliučionių vaikų socializacijos centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 22 d.] Prieiga per internetą: <<http://vvsc.lt/ataskaitos/>>.

apsunkina sąlygas tiems vaikams, kurie į tokia įstaigas patenka ne dėl nusikaltimų padarymo.

- 3) Kitos įstaigos, kuriose vykdomas trumpalaikis laisvės atėmimas ar sulaikymas (angl. *youth detention center*). Tokiose įstaigose nepilnamečiai laikomi trumpą laiko tarpą tam tikros bausmės (arešto ar trumpalaikio laisvės atėmimo) atlikimo ar sulaikymo laikotarpiu. Pavyzdžiui, Vokietijoje minimalus terminas tokio tipo įstaigoje yra nuo 2 dienų iki 4 savaičių, Lietuvoje ir Ukrainoje nuo 5 dienų iki 45 dienų, Latvijoje ir Rusijoje nuo 1 mėnesio iki 6 mėnesių. Kadangi, šiose įstaigose nepilnamečiai būna sąlyginai trumpą laiko tarpą, todėl tai yra daugiau bausmės atlikimo vieta, kuriose sunku įgyvendinti edukacinius tikslus. Atsižvelgiant į nepilnamečiui taikomą laisvės apribojimo mastą ir režimą, buvimą šiose įstaigose galėtumėme prilyginti laisvės atėmimui plačiąja prasme. Lietuvoje nepilnamečiams kardomojo kalinimo – suėmimo laikotarpiu ar arešto bausmės atlikimo laikotarpiu yra laikomi Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose. Pagal LR BK 90 str. 4 d., kad nepilnamečiui arešto bausmė gali būti skiriama nuo 5 iki 45 parų.

Žemiau pateikta statistika apie įvairiose Europos šalyse kalinamų nepilnamečių skaičių – 2012 m. gruodžio mėnesio duomenys⁶³.

⁶³ European Prison Observatory. Detention conditions in the European Union. „Prison in Europe: overview and trends Alessandro Maculan, Daniela Ronco, Francesca Vianello“, Roma, 2013, p. 47.

Užsienio šalyse institucijos, kuriose nepilnamečiai atlieka laisvės atėmimo ar jai prilygintą bausmę, yra labai įvairios. Skiriasi jų režimas, laisvės atlikimo terminas, požiūris į nepilnametį ir jo auklėjimą. Kiekvienos šalies patirtis ir tradicijos turi įtakos pačių institucijų formavimuisi ir įvairovei. Pastebimos tendencijos – siekis mažinti laiką, kurį praleidžia laisvės atėmimo vietose nepilnamečiai ir mažinti uždarumą.

3.3.2. Integracijos programos

LR BVKLR BVK 111 str. nustato, kad nuteistųjų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, pataisos priemonės yra laisvės atėmimo režimas, nuteistų darbas, socialinė rehabilitacija, bendras ugdymas ir profesinis mokymas. LR BVK 136 str. nurodyta, kad laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų socialinę rehabilitaciją organizuoja pataisos įstaigų administracija. Minėtame kodekso straipsnyje taip pat nurodyta, kad valstybės ir savivaldybių institucijos, nevyriausybinės organizacijos, religinės bendruomenės ir bendrijos, jų nariai, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys turi teisę dalyvauti socialinės rehabilitacijos darbe. Taigi įstatymas numato gana platų sąrašą institucijų ir asmenų, kurie gali padėti dalyvauti socialinėje rehabilitacijoje. Nors LR BVK tiesiogiai nenurodo socialinės rehabilitacijos ypatumų nepilnamečiams, neskiria tam atskiro straipsnio ar skyriaus, tačiau kadangi nepilnamečiai laikomi atskirai nuo suaugusiųjų, tai atsiranda galimybė ir sąlygos taikyti skirtingas priemones nepilnamečiams, atsižvelgiant į jų ypatumus.

Jei nepilnamečiams, padariusiems nusikaltimus, paskiriama laisvės atėmimo ar jai prilyginta analogiška bausmė, jie patenka į specialias institucijas. Kadangi nepilnametis yra nesubrendęs asmuo visomis prasmėmis – tiek fizine, tiek psichine ar socialine, todėl būtinas tolesnis jo mokymas, auklėjimas ir formavimas suaugusiųjų pasauliui. Izoliuodami nepilnametį nuo pilnaverčio gyvenimo, tuo pačiu darome sudėtingesnę jo paruošimą gyvenimui. JT Havanos taisyklių 12 str. nurodyta, kad „nepilnamečių laisvės atėmimo sąlygos ir aplinkybės turėtų užtikrinti pagarbą jų žmogaus teisėms. Įstaigose laikomiems nepilnamečiams garantuotina prasmingos veiklos galimybė ir programos, padedančios saugoti ir stiprinti savo sveikatą ir savigarbą, ugdyti atsakomybės jausmą ir skatinti

nuostatas ir įgūdžius, kurie padėtų jų, kaip visuomenės narių, raidai⁶⁴. Lietuvoje realiai darbas su nepilnamečiu pradedamas tik teismui priėmus nuosprendį ir nepilnamečiui pradėjus atlikti laisvės atėmimo bausmę. LR BVK 137¹ str. numatyta, kad kiekvienam nuteistajam sudaromas individualus socialinės reabilitacijos planas, dalyvaujant nuteistajam. Akivaizdu, kad nepakanka užtikrinti nepilnamečiui būtinybės mokytis, gauti pavalgyti ar kitų buitinių gyvenimo sąlygų, būtina teikti ir socialinę bei psichologinę pagalbą. XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiuje būta įvairių požiūrių kaip elgtis nepilnamečių, pažeidusių baudžiamąjį įstatymą, atžvilgiu. Iš pradžių daugiau dėmesio buvo skiriama, stengiantis „perauklėti“ nepilnamečių, tačiau tam nepasiteisinus (priverstinis elgesio keitimas sukeldavo didelį pasipriešinimą ir duodavo menkus rezultatus), vėliau apie XX amžiaus vidurį ir antrąją pusę, išryškėjo tendenciją įvertinti nepilnamečio elgesį ir paskirti bausmę atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį⁶⁵. Vis tik, XX amžiaus pabaigoje ir XXI amžiaus pradžioje pastebime skiriamą didesnę dėmesį nepilnamečiams, padariusiems nusikaltimus. Stengiamasi juos labiau integruoti į socialinį gyvenimą. Pasaulyje yra daugybė programų ir priemonių taikomų nepilnamečiams padariusiems nusikaltimus. Nors vieningos programos nėra, tačiau apžvelgsiu kelias iš jų.

Šiaurės Amerikoje, ypač Kanadoje XX amžiaus pabaigoje išplito elgesio pažinimo programos⁶⁶ taikomos nepilnamečiams padariusiems nusikaltimus (angl. *Cognitive behavioural programmes*) – pavyzdžiui, „Reasoning and Rehabilitation“ („*Mąstymas ir reabilitacija*“), „Think first“ (*Pirmiau pagalvok*“), „Enhanced Thinking Skills“ (ETS) – (*Sustiprinti mąstymo įgūdžiai*). Jomis siekiama pakeisti nepilnamečio požiūrį į kriminalinį elgesį,⁶⁷ siekiant kad jie atpažintų netinkamą elgesį ir prieš elgdami pasigalvotų. Stengiamasi pažvelgti į nepilnamečių per jo socialinės brandos laikotarpį formuojamą elgesio modelį ir jį pakeisti. Pavyzdžiui, programa „Reasoning and Rehabilitation“ („*Mąstymas ir reabilitacija*“) buvo pradėta taikyti Kanadoje, vėliau Jungtinėje Karalystėje ir kai kuriose Jungtinėse Amerikos Valstijose ir jos tikslas sumažinti pažeidimų pakartotinumą, išmokant pažeidėjus pažinti savo elgesį ir įgyti įvairių savybių (įgūdžių) – socialinių, kritinio mąstymo, kito asmens matymo, vertybių, derybinių savybių, bendravimo, socialinės perspektyvos. Minėtos programos efektyvumas nėra lengvai

⁶⁴ Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės, 1990 m.)

⁶⁵ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1516-1517.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 1808.

⁶⁷ JOY TONG, Lishan; FARRINGTON, David. How effective is the “Reasoning and Rehabilitation” programme in reducing reoffending? A meta-analysis of evaluations in four countries. *Psychology, Crime & Law*, January 2006, Vol. 12(1), p. 3-24.

paskaičiuojamas. Kai kurie autoriai nurodo, kad pradėjus ją taikyti pastebimas 14 procentų recidyvo sumažėjimas⁶⁸. Nepaisant šių programų kritikos kai kurie autoriai nurodo, kad kognityvinio elgesio programos yra daug žadančios⁶⁹.

Gan gerai žinomos yra programos, skirtos mokymosi gerinimui ir profesijos rengimui, jei jos taikomos kaip „socialinė terapija“⁷⁰. Šios programos pagrįstos tuo, kad skatina asmenis mokytis ir įgyti norimą profesiją. Tokiu būdu nepilnamečiai, nors ir atlieka laisvės atėmimo bausmę, tačiau per tuos metus įgyja išsilavinimą, profesiją ir išėję į laisvę lengviau socialiai pritampa prie visuomenės, turi ne tik teorinį pagrindą, bet ir praktinį – nekartoti nusikaltimų.

Vokietijoje Adelsheim⁷¹ nepilnamečių laisvės atėmimo įstaigoje taip pat vystoma daug žadanti programa vadinama „Just community“ („*Tiesiog bendruomenė*“). Ji pradėta vystyti 1994 metais. Programos tikslas, sustiprinti asmenų demokratišką bendravimą, skatinti atsakomybę ir pasitikėjimo jausmą⁷².

Apžvelgiant Europos šalių praktiką nepilnamečių socialinės reintegracijos srityse, įdomi yra Séverine Jacomy-Vité publikacija. Remdamasis Europos Tarybos šalių narių atstovų pateikta informacija ir kitų autorių straipsniais, jis pateikia Europos šalių praktiką apie nepilnamečių socialinės reintegracijos, kaip esminio faktoriaus turinčio įtakos nepilnamečių recidyvui, reikšmę⁷³. Autorius išskiria šiuos veiksnius, kaip sėkmingos nepilnamečių reintegracijos garantus: 1) institucijos, kurios dalyvauja nepilnamečių reintegracijoje, turi turėti visą reikiamą informaciją ir keistis ja tarpusavyje; socialinės priemonės turi būti kryptingos; 2) reikia užtikrinti, kad nepilnamečiams, esantiems specialiose institucijose, būtų ugdomas savarankiškumas, o išėjus iš institucijų, jie nebūtų palikti likimo valiai, jais būtų kurį laiką rūpinamasi; 3) būtina ugdyti gebėjimą atpažinti nusikalstamą elgesį ir sugebėjimą atsispirti jam; 4) atskleisti nepilnamečiui realias, tačiau teisingas socialines-profesines perspektyvas⁷⁴.

⁶⁸ JOY TONG, Lishan; FARRINGTON, David. How effective is the “Reasoning and Rehabilitation” programme in reducing reoffending? A meta-analysis of evaluations in four countries. *Psychology, Crime & Law*, January 2006, Vol. 12(1), p. 3-24.

⁶⁹ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1808.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Adelsheim miestelis yra 71 kilometre į šiaurę nuo Štutgarto, Vokietijos Federacinėje Respublikoje.

⁷² DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1808.

⁷³ JACOMY-VILTE, Severine. „The social reintegration of young offenders as a key factor to prevent recidivism“. EUROPEAN COUNCIL FOR JUVENILE JUSTICE NGO Section, 2011, p. 9-11.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 30-44.

Programų įvairovę lemia tai, kad kiekviena šalis turi įvairias tradicijas, individualų požiūrį į jaunimą ir nuteistuosius, ir socialinę santvarką, tikslus ir priemones. Suprantama, kad nėra ir greičiausiai negali būti vienos visa apimančios programos integruojant nepilnamečius nuteistus laisvės atėmimo bausmė į visuomenę, tačiau galima pamatyti, kokios yra perspektyvios. Darbas su nepilnamečiais nuteistaisiais turi vykti, nes tai tiesiogiai lemia galimybę nepilnamečiams integruotis į visuomenę, daugiau nenusikalsti. Kaip pavyzdį, galima pateikti autoriaus nuomonę, kad Vokietijoje adekvatus ir visapusiškas požiūris į nepilnamečių nusikalstamumą, įskaitant ir nuoseklų ilgalaikį programų taikymą, net ir šaliai patyrus politinių, ekonominių ir socialinių sukrėtimų per keletą paskutinių dešimtmečių, leido ne tik nenukrypti į bausmių griežtinimą nepilnamečiams, o kurti pažangią teisinę sistemą⁷⁵.

Lietuvoje pasikeitusį požiūrį į nepilnamečių justiciją apibūdina pataisos įstaigų, taip pat ir kitų specialių įstaigų nepilnamečiams, pavadinimų pasikeitimas. Kauno auklėjamosios darbo kolonijos 1994 m. pavadinimas pasikeitė į Kauno auklėjimo darbų koloniją, vėliau prijungus tardymo izoliatorių 1998 m. pavadinimas pasikeitė į Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorių-auklėjimo darbų koloniją, dabar oficialus pavadinimas – Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai⁷⁶. Vėliučionių socializacijos centras anksčiau buvo nepilnamečių kolonija, specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai. Nors tai tik pavadinimai, tačiau juose atsispindi tam tikro laikotarpio požiūris į nepilnamečius. Po truputį pasikeitęs požiūris į nepilnamečius sąlygojo įvairių programų atsiradimą. Visų pirma, keitėsi izoliacinis požiūris į pažeidėją nepilnametį. Buvo pradėta plačiau taikyti socializacines programas nepilnamečiams. Taip pat buvo siekiama po truputį „griauti sienas“. Pavyzdžiui, Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus-pataisos namų oficialiai deklaruojama misija yra „Mažinti nepilnamečių nusikalstamumą humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių gyvenamąją aplinką izoliacijos sąlygomis, efektyviau ir teisingiau vykdyti nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją ir reintegraciją į visuomenę, ugdyti nepilnamečių sampratą apie gyvenimą teisinėje visuomenėje.“⁷⁷. Visų pirma, pradėta atsižvelgti į žmogų, kad bausmės vykdymas būtų humaniškas t. y., kad bausmė netaptų „antrąja bausme“. Buvo suprasta, kad nesukūrus bent minimalių gerovės sąlygų kalbėti apie asmens reintegraciją į visuomenę – sudėtinga. Antra, buvo suvokta, kad

⁷⁵ DUNKEL, Frieder, „Youth Justice in Germany“. Oxford Handbooks online Scholarly research review, 2016, skyrius 13.

⁷⁶ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 30 d.] Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/nti-pn/administracine-informacija_1789/istorija_1799.html>.

⁷⁷ *Ibid.*

izoliacija yra neišvengiama, tačiau ji turi būti proporcinga. LR BVK numato, platų sąrašą asmenų ir institucijų, turinčių teisę dalyvauti nepilnamečių resocializacijoje. Ypač, tai pažymėtina apie nevyriausybinės organizacijas arba pavienes iniciatyvas. Jos iš tikrųjų „griauna sienas“, nes nepilnamečiai susidūrę su asmenimis ar organizacijomis, kurios padeda vedamos savanorystės pagrindų, atviriau pasako apie problemas ir sunkumus su kuriais susiduria. Trečia, LR BVK bausmių vykdymą nepilnamečiams orientavo į asmenybės korekciją, humanizavo nepilnamečiams taikomas bausmes. Taigi, šiuo metu Lietuvoje nepilnamečių justicijos tendencijos juda pozityvia kryptimi – siekiama ne bausmių griežtinimo, bet iškeliami asmens korekcijos, socialinės integracijos ir kiti uždaviniai.

3.3.3. Ryšys su išoriniu pasauliu

2008 m. ERJOSSM taisyklės ypatingai pabrėžia būtinumą sudaryti asmenims galimybes bendrauti su išoriniu pasauliu kiek tik tai įmanoma⁷⁸. Labai svarbu, kad nepilnamečiai, kurie laikomi specialiose institucijose, būtų reguliariai lankomi, taip pat jiems turi būti sudaromos sisteminės sąlygos išvykti iš laisvės atėmimo vietų tam, kad būtų nenutraukti ir toliau vystomi ryšiai su šeimos nariais ir kitais artimais asmenimis. Tokia tvarka yra labai reikšminga, nes susijusi su nepilnamečio parengimu paleidimui. Juk net suaugusiam asmeniui izoliacija yra žalinga, trukdo jam integruotis į visuomenę, tad nepilnamečiam asmeniui tai padaryti yra daug sunkiau. Nepilnamečiai ilgesnį laiką pabuvę laisvės atėmimo vietose dažnai jaučiasi menkesni nei tie, kurie yra laisvėje. Sumažėjusi savivertė, trukdo sėkmingai integruotis į gyvenimą. Ir tai nėra kažkas naujo, ryšio ir bendravimo su šeimos nariais, draugais ar kitais svarbiais asmenimis nebuvimas, trukdo nepilnamečiui sėkmingai atrasti pasitikėjimą savimi. Būtent todėl nepilnamečiai laisvės atėmimo vietose būna arba labai nedrąsūs, arba elgiasi iššaukiančiai. Adekvataus elgesio trūkumas yra sąlygotas ryšio su artimaisiais nebuvimu. Todėl laisvės atėmimo įstaigų, kuriose yra nepilnamečiai, uždarumas tiesiogiai susijęs su sėkminga nepilnamečio reintegracija. ERJOSSM taisyklių 86.2 str. numato, kad jei dėl tam tikrų priežasčių (pavyzdžiui, dėl ikiteisminio tyrimo) nėra galimybės išvykti iš laisvės atėmimo vietų, tokiems asmenims institucijose turi būti suteikti papildomi ilgalaikiai vizitai su šeimos nariais ar kitais asmenimis. Tokie ilgalaikiai vizitai labiau paplitę Vidurio ir Rytų Europos šalyse, kai tuo tarpu vakarų Europos šalyse

⁷⁸ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.4, p. 1778-1779.

praktikuojama mažinti asmens buvimą laisvės atėmimo vietose. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui Nyderlanduose, Danijoje, Norvegijoje ar Švedijoje, kur laisvės atėmimo bausmės laikas turi tendenciją mažėti, stengiamasi įtraukti vietines bendruomenes į reintegracijos programas⁷⁹. Atsižvelgiant į tai, kad ir Vakarų Europoje laisvės atėmimas nepilnamečiui retai kada trunka ilgiau nei dvejus metus (pavyzdžiui, Vokietijoje), nuolatinė rūpyba ir papildomų tarnybų įtraukimas į laisvės atėmimo vietas yra labai svarbus veiksnys užtikrinant, kad nepilnamečiai padarę pažeidimus jų nekartotų. Ypatingai svarbu paruošti nepilnamečių, kai jo paleidimo iš laisvės atėmimo vietos terminas eina į pabaigą. Todėl rekomenduotina net ir paleidus nepilnamečių iš laisvės atėmimo vietos, palaikyti ryšį, stebėti ir esant reikalui pagelbėti.

LR BVK numato nuteistų laisvės atėmimo bausme nepilnamečių teisę bendrauti su išoriniu pasauliu. Kauno nepilnamečių pataisos namuose nepilnamečių turimų teisių apimtis priklauso nuo to, ar jie atlieka bausmę lengvojoje ar paprastojoje grupėje. Pagal LR BVK 79 str. „paprastajai grupei priklausantys nepilnamečiai turi teisę į du trumpalaikius ir vieną ilgalaikį pasimatymą per mėnesį, gauti ir siųsti neribotą kiekį laiškų, taip pat ir smulkiųjų paketų, du kartus per savaitę paskambinti telefonu, kasdien pasivaikščioti tris valandas“⁸⁰. Pagal LR BVK 80 str. „lengvajai grupei priklausantys nepilnamečiai turi teisę į keturis trumpalaikius ir vieną ilgalaikį pasimatymą per mėnesį, gauti ir siųsti neribotą kiekį laiškų, taip pat ir smulkiųjų paketų, vieną kartą per dieną paskambinti telefonu, kasdien pasivaikščioti keturias valandas“⁸¹. LR BVK 140 str. taip pat numato paskatinimo priemonės nuteistiems asmenims tarp kurių yra ir leidimas nepilnamečiams pasimatymo su tėvais, globėjais (rūpintojais), artimaisiais giminaičiais ar kitais pasitikėjimo vertais asmenimis metu išeiti iki aštuonių valandų už nepilnamečių pataisos namų teritorijos ribų, taip pat leidimas atostogų metu parvykti į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus, trumpalaikės išvykos į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus suteikimas. Tokiu būdu įstatymas numato, kad nepilnamečiai turi teisę palaikyti ryšį su išoriniu pasauliu ir toks ryšys skatinamas, suteikiant geresnes priemones už nepriekaištingą elgesį ir stropų mokymąsi. Tačiau nepilnamečių atveju problema gali slypėti labai paprastuose praktiniuose dalykuose. Jei nepilnamečiai neturi tėvų ar artimų asmenų su kuriais palaikytų ryšius, tai tuomet labai suprastėja ryšys su išoriniu pasauliu kokybė. Tokiu atveju labai

⁷⁹ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1804.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁸¹ *Ibid.*

svarbu, kad pataisos namai palaikytų ryšius su įvairiomis organizacijomis ar institucijomis, kad nepilnamečiams būtų suteikta galimybė pažinti išorinį pasaulį. Kaip jau minėjau, įvairios nevyriausybinės organizacijos turi privalumų palyginus su valstybinėmis įstaigomis, nes dažniausiai jos darbuojasi savanorystės pagrindais ir sudaro sąlygas nepilnamečiams atsiskleisti. Juk nepilnamečio asmens izoliacija net ir labai trumpam laikui, padaro ženklų poveikį jų gyvenime. Todėl ryšys su išoriniu pasauliu yra itin svarbus tolesnei jo integracijai į visuomenę. Taip pat, labai svarbu paruošti nepilnamečių laisvei. Kauno nepilnamečių pataisos namuose yra atskiras sektorius, jis vadinamas „socialinės integracijos į visuomenę skyrius“, kuriame nuteistieji apgyvendinami likus 3 mėnesiams iki bausmės atlikimo pabaigos, lygtinio paleidimo ar lygtinio atleidimo nuo bausmės atlikimo. Paruošimas laisvei yra labai svarbus etapas bausmės atlikimo laikotarpyje.

3.3.4. Švietimas/mokymasis

LR BVK 111 str. nustatyta, kad viena iš nuteistųjų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, pataisos priemonių yra bendrasis ugdymas ir profesinis mokymas. Taigi įstatymas nurodo, kad bendrasis ugdymas ir profesinis mokymas yra priemonės, kuriomis siekiama įgyvendinti bausmės vykdymo tikslus. LR BVK 140 str. numato, kad stropus darbas ir geri mokymosi rezultatai gali būti pagrindas skiriant paskatinimo priemones. LR BVK 147 str. nurodo, kad pataisos įstaigose organizuojamas nuteistųjų iki šešiolikos metų bendrasis ugdymas (analogiška nuostata taikoma ir nepilnamečiams iki 16 metų atliekantiems arešto bausmę). Daugiau nei 16 metų turintiems nepilnamečiams bendras ugdymas organizuojamas gavus jų rašytinį pageidavimą.

Nepilnamečiui, patekus į laisvės atėmimo vietą, automatiškai nutrūksta ryšiai su jo ankstesne lankyta mokykla ar profesinio rengimo įstaiga. Suprantama, kad nėra techninių galimybių tęsti nepilnamečio mokymąsi mokykloje, todėl nepilnamečio ugdymas tęsiamas laisvės atėmimo vietoje. Mokymosi nutraukimas neigiamai paveiktų tolimesnę nepilnamečio integraciją, todėl turi būti užtikrintas tinkamas mokymosi tęstinumas jį tęsiant laisvės atėmimo įstaigoje. Švietimo ir mokymosi tikslai yra ne tik suteikti nepilnamečiui žinių, bet ir suformuoti jo mąstyseną, vertybes, suteikti galimybę ateityje įgyti norimą specialybę. Pastebima, kad nuo turimų žinių lygio ir užbaigto mokymosi, labai priklauso sėkmingas nepilnamečio įsitraukimas į gyvenimą. ERJOSSM taisyklių 78.1 str. numato, kad nepilnamečiams rekomenduojamas mokymasis, profesijos įgijimas yra laikomi svarbesniais veiksniais nei darbas. Kitaip, tariant taisyklės teikia prioritetą

mokymuisi ir profesijos įgijimui, nei darbui. Tai suprantama, nes nepilnametis pagal savo amžių dar nėra įgijęs vidurinio išsilavinimo, neturi galimybės įgyti patrauklią profesiją, jis atitrauktas nuo visuomenės, todėl jo ateities galimybės be išsilavinimo įsitraukti į gyvenimą yra gana ribotos.

Daugelyje šalių nepilnamečiams dalyvavimas mokymosi procese ar profesijos rengime yra privalomas, pavyzdžiui – Austrijoje, Danijoje, Estijoje, Gruzijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Vengrijoje, Lietuvoje, Nyderlanduose, Slovakijoje, Ispanijoje, Turkijoje, Ukrainoje⁸². Kita vertus, dalyvavimas psichologinėse ar kitose elgesio keitimo programose nėra privalomas, pavyzdžiui Vokietijoje ar Švedijoje. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui Latvijoje, nepilnamečiai gali dalyvauti specialiose gydymo programose nuo narkotikų / alkoholio. Paprastai daugelyje šalių nėra privalomo gydymo nuo alkoholio / narkotikų, tačiau yra labai skatinamas savanoriškas dalyvavimas tokiose programose.

Norint efektyviai koreguoti nepilnamečio padariusio nusikaltimą elgesį, labai svarbu kiek darbuotojų, įskaitant mokytojus, psichologus, tenka vienam asmeniui. Nepilnametis reikalauja daugiau dėmesio ir individualaus darbo nei suaugęs, todėl kuo daugiau darbuotojų ir kuo aukštesnės kvalifikacijos jie yra, tuo efektyvesnis yra darbas su nepilnamečiu. Pavyzdžiui, Vokietijoje jaunimo kalėjimuose viso aptarnaujančio personalo ir nepilnamečių santykis sudaro 1:1,⁵⁸³. Be to, papildomai dar skiriamas vienas psichologas 33–147 nepilnamečiams bei vienas socialinis darbuotojas 18–50 nepilnamečiams. Prancūzijoje, jaunimo kalėjimuose mokomojo personalo ir nepilnamečių santykis sudaro 1:5, tačiau neseniai sukurtuose jaunimo centruose su visos dienos mokymo programa santykis mokomojo personalo ir nepilnamečių sudaro 1:1,⁵⁸⁴. Anglijoje ir Velse, nepilnamečių įkalinimo institucijose specialių tarnautojų ir nepilnamečių santykis yra 1:10 (nuo trijų iki šešių specialiųjų tarnautojų vienam sektoriui, kuriame gali būti nuo 30 iki 60 nepilnamečių)⁸⁵. Anglijoje ir Velse, vaikų socializacijos centruose darbuotojų ir nepilnamečių santykis yra 1:2,6, o saugiuose vaikų namuose, kur reikalaujama kvalifikuotos priežiūros, santykis yra 1:1. Švedijoje laikomasi individualios mokymosi terapijos, todėl nepilnamečių ir darbuotojų santykis yra aukštas, o darbuotojams, kurie

⁸² DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1791.

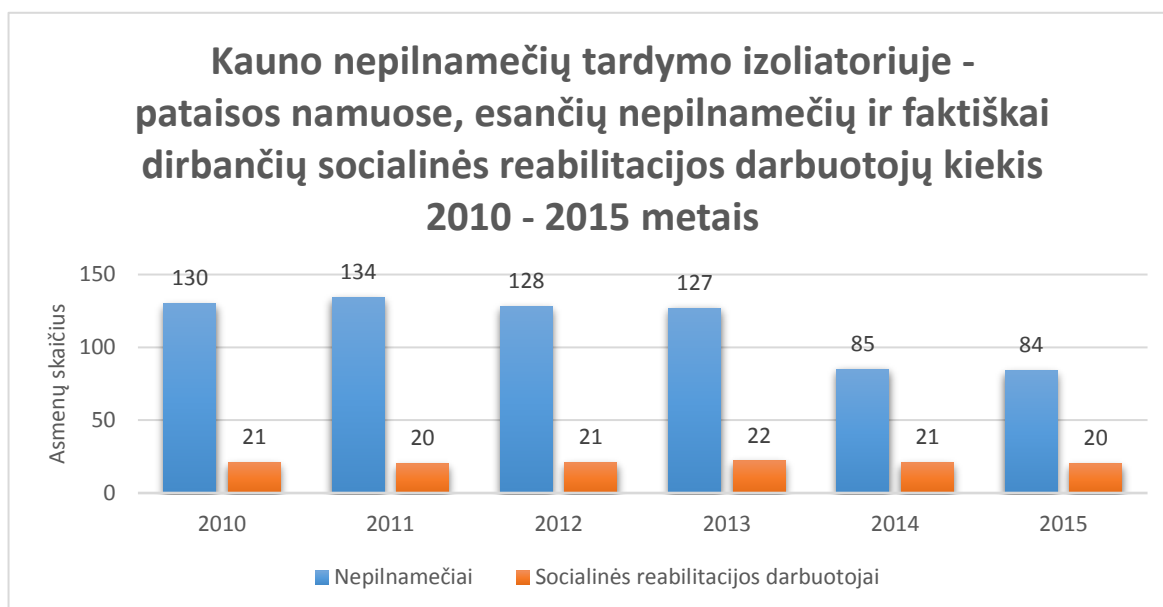
⁸³ DUNKEL, Frieder. Germany country report. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.1, p. 605.

⁸⁴ CASTAIGNEDE, Jean; PIGOUX, Nathalie. France country report. *Juvenile justice systems in Europe*, Vol.1, p. 542.

⁸⁵ DIGNAN, James. England and Wales country reports. *Juvenile justice systems in Europe*, Vol.1, p. 388.

tiesiogiai dirba mokomąjį ar auklėjamąjį darbą, reikalaujama, kad turėtų universitetinį išsilavinimą. Kartais santykis darbuotojų ir nepilnamečių siekia 3:1⁸⁶.

Lietuvoje pagal Kalėjimų departamento oficialiąją statistiką Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje–pataisos namuose 2010–2015 m. bausmę atlikusių nepilnamečių ir faktiškai dirbančių socialinių darbuotojų kiekis pateikiamas žemiau esančioje diagramoje:

Taigi, Lietuvoje nepilnamečių ir faktiškai dirbančių socialinės rehabilitacijos darbuotojų santykis 2010 m. buvo 1:6,2, 2011 m. – 1: 6,7, 2012 m. – 1: 6,01, 2013 m. – 1: 5,77, 2014 m. – 1:4,04, 2015 m. – 1:4,2. Matome, kad minėtoje įstaigoje faktiškai dirbančių socialinės rehabilitacijos darbuotojų skaičius per 2010–2015 m. nekito, tačiau 2014–2015 m. nepilnamečių skaičius tardymo izoliatoriuje–pataisos namuose buvo mažesnis, o tai ir nulėmė mažesnę nepilnamečių ir socialinių darbuotojų santykį.

3.3.5. Užimtumas

LR BVK 148 str. numato, kad pataisos įstaigose ir valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų gali būti organizuojamas nuteistųjų profesinis mokymas. Nuteistieji turi teisę pasirinkti profesiją, kurios mokysis pagal pataisos įstaigos administracijos pateiktą sąrašą ir turimą mokymo bazę. Laisvės atėmimo vietose nepilnamečiams turi būti sukuriamos tinkamos sąlygos, kad būtų galimybė pasiekti bausmės vykdymo tikslus ir įgyvendinti uždavinius. ERJOSSM taisyklių 76.1 str. numato, kad veikla laisvės atėmimo įstaigose turi skatinti nepilnamečių vystymąsi ir kad nepilnametis aktyviai įsitraukti į šias veiklas. Tų pačių

⁸⁶ HAVERKAMP, Rita. Sweden country report. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.3, p. 1355.

taisyklių 76.2 str. taip pat nurodo, kad veikla turi atitikti kiekvieno individualius asmens poreikius ir atsižvelgti į jų amžių, lytį, socialinį ir kultūrinį statusą, fizinę būklę, taip pat atsižvelgti į padaryto pažeidimo tipą. Veikla taip pat turi atitikti nustatytus profesinius standartus, pagrįstus moksliniais tyrimais ir gerąją praktiką. Tų pačių taisyklių 77 str. išvardina, kad veiklos tikslai turi įgyvendinti edukacinius, asmenius, socialinės brandos, profesinio rengimo, reintegracijos ir parengimo į laisvę poreikius. Taigi, pripažįstama, kad asmenims būnant laisvės atėmimo vietose veikla yra svarbi priemonė, įgyvendinant laisvės atėmimo tikslus. Užimtumas turi būti ne bet koks, o kokybiškas ir orientuotas. Minėtų taisyklių 77 punktą apibrėžia veiklas laisvės atėmimo vietose:

- 1) Mokymasis.
- 2) Profesinis parengimas.
- 3) Darbo ir užimtumo terapija.
- 4) Pilietiškumo lavinimas.
- 5) Socialinių įgūdžių ir kompetencijos lavinimas.
- 6) Pykčio (agresijos) valdymas.
- 7) Gydomo nuo priklausomybių terapija.
- 8) Individuali ir grupės terapija.
- 9) Fizinis lavinimas ir sportas.
- 10) Tolesnis mokymasis.
- 11) Skolų gražinimas.
- 12) Atkuriamojo teisingumo programos ir padarytos žalos atlyginimas nukentėjusiajam.
- 13) Kūrybiškumo lavinimas.
- 14) Veikla už institucijos ribų, išvykstant iš jos trumpam laikui.
- 15) Pasirengimas laisvei ir tolesnei priežiūrai.

Taigi, apžvelgus veiklos kryptis, kurių siekiama laisvės atėmimo vietos nepilnamečiams atliekant bausmę, matyti, kad labai plačiai žvelgiama į nepilnamečių, padariusių nusikaltimą, beveik visas užimtumo tikslas yra pakeisti nepilnamečio suvokimą, suformuoti asmenybę ir suteikti jam plačias galimybes sėkmingai integruotis į visuomenę. Pareiga dirbti numatyta daugelyje šalių, tačiau kai kurios šalys kaip Belgija, Čekija, Latvija, Slovėnija, Švedija ar Ukraina nenumato privalomo darbo⁸⁷. Taip yra todėl, kad

⁸⁷ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.4, p. 1791.

nepilnamečio atveju, nors darbo terapija ir vaidina svarbų vaidmenį, kiti tikslai kaip mokymasis ir profesijos įgijimas yra daug svarbesni.

3.3.6. Gyvenimo sąlygos

LR BVK 173 str. nustatyta, kad terminuoto laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems užtikrinamos reikiamos gyvenamųjų patalpų ir buties sąlygos, atitinkančios Lietuvos Respublikos higienos normas. Jiems suteikiama atskira miegama vieta, patalynė (jei pageidauja gali turėti nuosavą), nemokamai aprūpinami pagal sezoną drabužiais ir avalyne. Tame pačiame straipsnyje nurodyta, kad nepilnamečiams nuteistiesiems suteikiamos geresnės gyvenamųjų patalpų ir buties sąlygos. Tinkamos gyvenimo sąlygos laisvės atėmimo vietose yra ne tik žmogiškumo pagrindas, bet ir labai svarbi priemonė įgyvendinant laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslus. Juk sukūrus tinkamas gyvenimo, maitinimo ar kitas buties sąlygas yra kur kas lengviau pasiekti norimų tikslų, nes aplinka daro didelę įtaką nepilnamečiui. Tačiau priešingu atveju, tokių sąlygų nesukūrus, nepilnamečiams gali padaryti itin žalingą poveikį, skatinti kriminalinės kultūros vystymą ir nepagarbą žmogaus orumui. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad gyvenimo sąlygos lemia ir nepilnamečio fizinę sveikatą.

ERJOSSM taisyklių 63.1 str. numato, kad šalys nepilnamečių laisvės atėmimo įstaigose privalo nustatyti minimalius standartus tiek gyvenimo išlaidų, tiek kambarių ploto prasme. Tad jei nacionaliniai šalių įstatymai to nenumato, tuomet tai traktuojama, kaip minėtų taisyklių pažeidimas. Įvairiose šalyse nustatyti standartai nėra vienodi, jie priklauso nuo daugelio faktorių pavyzdžiui, nuo požiūrio į nepilnamečius padariusius pažeidimus, nuo teisės tradicijų, nuo šalies ekonominių pajėgumų ir galimybių, ir kt. Nepilnamečiams skiriamo kambario ploto minimalūs dydžiai įvairiose šalyse svyruoja nuo 2,5 kvadratinio metro iki 10,5 kvadratinio metro. Pavyzdžiui, Estijoje minimalus kambario plotas vienam nepilnamečiui gali būti 2,5 m², Latvijoje – 3 m², Vengrijoje ir Rusijoje – 3,5 m², Čekijoje ir Ukrainoje – 4 m², Suomijoje – 5,5 m², Slovėnijoje – 7 m², Italijoje – m², Prancūzijoje – 10,5 m². Lietuvoje – 3 m² specialioje auklėjimo įstaigoje ir 5 m² nepilnamečių pataisos namuose. Vokietijoje standartas yra 10–12 m², nors tai ir nėra apibrėžta įstatymo. Tačiau Vokietijos federalinis konstitucinis teismas yra konstatavęs, kad asmens kalinimas

mažesniame nei 7 m² plote yra žmogaus orumo pažeidimas⁸⁸. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, ne tik kokiam plote nepilnamečiai atlieka laisvės atėmimo bausmę, bet su kiek asmenų turi dalintis kambarį. Pavyzdžiui, Belgijoje draudžiama du nepilnamečius apgyvendinti viename kambaryje, o įstaigoje neturi būti daugiau nei 50 vietų. Danijoje nepilnamečiai virš 17 metų neturi gyventi tame pačiame kambaryje. Prancūzijoje laisvės atėmimo vietų institucijose nepilnamečių skaičius svyruoja nuo 4 iki 60, tačiau daugumoje atvejų vietų skaičius yra tarp 10 ir 20. Maltoje – vietų skaičius 36, kiekvienas nepilnametis turi savo atskirą kambarį. Portugalijoje maksimalus vietų skaičius priklauso nuo institucijos tipo – atviro tipo institucijose 14 vietų, pusiau – atviro tipo 12 vietų, o uždaro tipo 10 vietų. Vokietijoje kiekvienam užtikrinama individuali patalpa⁸⁹. Taigi kiekvienoje šalyje standartai nustatyti skirtingai, nors kai kuriose šalyse jie nėra nustatyti įstatymo. Kambario ploto ar individualios erdvės poreikis išreikštas daugelio šalių teisiniuose dokumentuose, tačiau pastebima, kad kai kuriose šalyse tie minimalūs standartai akivaizdžiai per maži. Juk 2,5 m² ar 3 m² skyrimas vienam nepilnamečiui neatitinka CPT standartų ir suformuotos teisminės praktikos Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) laikosi nuostatos, kad kiekvienam kaliniui privalo būti užtikrintas bent 4 m² plotas⁹⁰. EŽTT taiko analogišką praktiką ploto reikalavimams. 2016 m. spalio 20 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – Teismas) 17 teisėjų Didžioji kolegija paskelbė sprendimą byloje *Muršić prieš Kroatiją* (peticijos Nr. 7334/13), kuriame apibendrina ir susistemina kalinimo sąlygų vertinimo kriterijus esant kalinimo įstaigos perpildymui, pasisakydamas ir dėl Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – Konvencija) 3 str. (kankinimo užraudimas) pažeidimo prezumpcijos šiuo požiūriu, ir dėl jos nugincijimo galimybių. Teismas pažymėjo, kad ypatingai dėmesingai nagrinės tas bylas, kuriose skundžiamasi dėl netinkamų kalinimo sąlygų, esant kalinamajam mažesniame nei 4 m² CPT leidžiamam minimaliam plotui.

CPT pripažįsta, kad siektinas plotas vienam asmeniui yra m² – tarp sienų turi būti bent 2 m atstumas, kameros aukštis turi būti bent 2,5 m⁹¹.

Gyvenimo sąlygos pataisos įstaigose labai priklauso ir nuo to, kiek yra skiriama pinigų asmenims išlaikyti. Pinigų suma skiriama vienam nepilnamečiui svarbi ne tik

⁸⁸ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.4, p. 1782-1784.

⁸⁹ DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.4, p. 1783-1785

⁹⁰ CPT reports on the 2002 visit to Bulgaria, CPT/Inf (2004) 21, paragraphs 82 and 87, and on the 2004 visit to Poland, CPT/Inf (2006) 11, paragraphs 87 and 111.

⁹¹ General Report - CPT/Inf (92) 3, § 43

finansiniu požiūriu, tačiau parodo ir valstybės bei kitų institucijų požiūrį į bausmę atliekančius asmenis. Juk suprantama, kad bausmę atliekantiems asmenims neturint bent minimalių maitinimo, drabužių ar kitų fizinių sąlygų, sudėtinga būtų kalbėti apie pačios bausmės vykdymo tikslų įgyvendinimą. Pinigų suma skiriama vienam asmeniui įvairiose šalyse labai skiriasi. Pavyzdžiui, 2005–2010 m. duomenimis, kai kuriose šalyse vieno asmens išlaikymui vienai diena skiriama suma sudaro 1 eurą (Ukraina), o kitose ta suma sudaro net iki 794 eurų (Anglija/Velsas). Pavyzdžiui, Vengrijoje vienos dienos išlaidos vienam nepilnamečiui sudaro 6 eurus, Estijoje – 16 eurų, Latvijoje – 22 eurus, Lietuvoje – 44,30 eurai. Kitose šalyse sumos gerokai didesnės: Vokietijoje – 87 eurai, Austrijoje – 120 eurų, Portugalijoje ir Norvegijoje – 160–165 eurai, Švedijoje – 693 eurai, Škotijoje – 892 eurai, Anglijoje ir Velse priklausomai nuo institucijos tipo nepilnamečio išlaikymui vienai dienai skiriama nuo 206 euro iki 794 eurų. Šveicarijoje priklausomai nuo institucijos tipo nepilnamečio išlaikymui vienai dienai skiriama nuo 133 euro iki 400 eurų⁹². Sunku nustatyti tikslias išlaidas, net jei valstybės jas ir nurodo, nes skirtingose šalyse įvairiai vertinamos išlaidos, ne viskas gali būti paverčiama į materialinę išraišką, tačiau vis tik toks didelis skirtumas leidžia manyti, kad labai skiriasi požiūris į nepilnamečius įvairiose šalyse. Ir nors daug mokymosi ar auklėjimo tikslų galima pasiekti ir neišleidžiant daug pinigų, tačiau vargu ar galime kalbėti apie tikslų pasiekimą, jei nepilnamečiui skiriam į dieną keli eurai. Čia, matyt, yra kiti dalykai, tokie kaip: požiūris į nepilnamečių ir neracionalus elgesys stebint iš ateities perspektyvos.

⁹² DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects. *Juvenile Justice Systems in Europe*, Vol.4, p. 1785-1787.

4. Lygtinis paleidimas

Lygtinis paleidimas yra vienas iš svarbiausių bausmių vykdymo teisės institutų, nors jis atrandamas tik nuo XIX amžiaus pirmosios pusės, kai buvo suvokta, kad laisvės atėmimo bausmė nepataiso nusikaltėlio, geriausiu atveju jo nesugadina. Tuomet buvo ieškoma alternatyvų, kurios „taisyti nusikaltėlių“. Taip daugumoje valstybių baudžiamojoje teisėje atsirado toks institutas. Nėra žinoma kokia šalis yra pradininkė šio instituto, tačiau kai kurie autoriai teigia, kad 1847 m. šį institutą sugalvojo prancūzas A. Bonneville de Mardangy⁹³. Taip pat Pradelis J. apibrėžė lygtinį paleidimą įvardindamas, jog asmuo, kuris atliko tam tikrą dalį bausmės, tai gali būti du trečdaliai, kartais trys ketvirtadaliai, gerai elgėsi, gali būti taikomas paleidimas prieš terminą, jei jis išėjęs į laisvę elgsis gerai ir laikysis nurodytų reikalavimų, o jei viso šito nesilaikys jam grės grąžinimas į kalėjimą.

Lygtinio paleidimo iš pataisos namų sąvoka nėra nurodyta, nei LR BK, nei LR BVK. Tačiau LR BVK yra numatytas XI skyriaus septintasis skirsnis, kurio pavadinimas: lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų. Jame nurodyta, kada teikiamas prašymas paleisti lygtinai, kada paleidžiamas asmuo lygtiniam paleidimui, paleidimo iš pataisos įstaigos tvarka. Ši tvarka numatyta LR BVK 157 str., kuriame teigiama, kad „1. Laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose atliekantys nuteistieji, kurie vykdo individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, yra pateikę Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijai prašymus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos ir kurių nusikalstamo elgesio rizika žema ir (ar) pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką sudaro pagrindą manyti, kad jie laikysis įstatymų ir nenusikals, gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų. Prašymų lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos pateikimo tvarką nustato Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės. 2. Teikti Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijai prašymus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos nuteistieji gali ne anksčiau kaip likus mėnesiui iki laiko, kai jie faktiškai bus atlikę šią minimalią paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalį: 1) vieną trečdalį paskirtos laisvės atėmimo bausmės, bet ne mažiau kaip keturis mėnesius, – nuteistieji už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, kuriems paskirta bausmė neviršija šešerių metų, kiti nuteistieji, kuriems paskirta bausmė neviršija trejų metų laisvės atėmimo, taip pat nepilnamečiai; 2) pusę paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteistieji už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, kuriems paskirta bausmė viršija šešerius metus, taip pat kiti nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija trejus metus laisvės atėmimo, bet neviršija dešimties metų laisvės atėmimo; 3) du trečdalius paskirtos laisvės

⁹³ PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 571.

atėmimo bausmės – nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo, bet neviršija penkiolikos metų laisvės atėmimo; 4) tris ketvirtadalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija penkiolika metų laisvės atėmimo, bet neviršija dvidešimt penkerių metų laisvės atėmimo. 3. Šio straipsnio 2 dalyje nurodyti nuteistieji, sutinkantys, kad jiems būtų taikoma intensyvi priežiūra, gali teikti Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijai prašymus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos ne anksčiau kaip likus devyniems mėnesiams iki laiko, kai jie faktiškai bus atlikę šio straipsnio 2 dalyje nustatytą minimalią laisvės atėmimo bausmės dalį. Nuteistųjų sutikimai, kad jiems būtų taikoma intensyvi priežiūra, nurodomi prašymuose lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos. 4. Nuteistiesiems lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos taiko vietovės, kurioje yra nuteistojo pataisos įstaiga, apylinkės teismas nutartimi, kuria patvirtinamas Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos nutarimas taikyti nuteistajam lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos. 5. Lygtinai paleidžiamam iš pataisos įstaigos nuteistajam teismas nutartimi nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso IX skyriuje numatytas baudžiamojo poveikio priemones ir (ar) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 str. 2 ar 3 dalyje numatytas pareigas, laiką, per kurį nuteistasis privalo įvykdyti paskirtas baudžiamojo poveikio priemones ir (ar) pareigas, ir (ar) intensyvią priežiūrą. 6. Lygtinai paleidžiamiems iš pataisos įstaigų nepilnamečiams vietoj Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso IX skyriuje numatytų baudžiamojo poveikio priemonių ir (ar) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 str. 2 ar 3 dalyje numatytų pareigų nustatomos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 82 str. numatytos auklėjamojo poveikio priemonės (išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą). 7. Lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų nuteistieji, kurie buvo nukreipti atlikti likusią nuosprendžiu paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalį, teikti Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijai prašymus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos gali praėjus vieneriems metams nuo teismo nutarties dėl pasiuntimo į pataisos įstaigą vykdymo pradžios, kai jie yra faktiškai atlikę šią minimalią nuosprendžiu paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalį: 1) du trečdalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteistieji, kuriems paskirta bausmė neviršija dešimties metų laisvės atėmimo; 2) tris ketvirtadalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo, bet neviršija penkiolikos metų laisvės atėmimo; 3) keturis penktadalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija penkiolika metų laisvės atėmimo, bet neviršija dvidešimt penkerių metų laisvės atėmimo. 8. Jeigu pataisos įstaiga yra gavusi pažymą, kad nukentėjusysis pageidauja, jog jam būtų pranešta apie būsimą

nuteistojo paleidimą į laisvę, Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisija per tris darbo dienas nuo nuteistojo prašymo lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos gavimo praneša nukentėjusiajam apie teisę per dešimt dienų nuo pranešimo išsiuntimo pateikti atsiliepimą dėl nuteistojo prašymo⁹⁴.

Ir LR BVK 164 str. kuriame nurodoma, kad nuteistųjų prašymus, dėl lygtinio paleidimo nagrinėja Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymu sudaryta Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisija, ji per dvidešimt darbo dienų priima motyvuotą nutarimą taikyti nuteistajam lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos arba jo netaikyti, šis nutarimas per dvi darbo dienas turi būti išsiųstas apylinkės teismui, o jo nuorašai turi būti pateikti nuteistajam ir prokurorui, jei priima nutarimą netaikyti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos arba teismo nutartį nepatvirtinančią lygtinio paleidimo, tuomet Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisija nutarimu pateikia motyvuotas rekomendacijas pataisos įstaigai ir (ar) nuteistajam dėl nuteistojo socialinės rehabilitacijos ir (ar) nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos mažinimo, nustato šių rekomendacijų įgyvendinimo terminą ir pakartotinio svarstymo dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos datą, taip pat Lygtinio paleidimo komisijos nutarimai gali būti skundžiami per septynias darbo dienas apylinkės teismui⁹⁵. Pakartotinis svarstymas negali būti vėliau kaip po šešių mėnesių nuo Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos nutarimo netaikyti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos arba šioje dalyje nurodytos teismo nutarties nepatvirtinti Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos nutarimo priėmimo. Europos Tarybos rekomendacijoje Nr. R(03)22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) nurodyta, kad „lygtinis paleidimas reiškia ankstyvą nuteistųjų kalinių paleidimą pagal individualizuotas sąlygas po paleidimo“⁹⁶. Taip pat Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo nurodo, kad lygtinis paleidimas, kaip specifinė alternatyva bausmių vykdymo sistemoje ir kaip priemonė mažinanti įkalinimo trukmę taip pat pagal savo pobūdį padedanti asmenims padariusiems nusikaltimus sugrįžti į visuomenę⁹⁷. Tiek kitų šalių literatūroje, tiek ir Lietuvos baudžiamojoje doktrinoje lygtinis paleidimas suprantamas, kaip tam tikros dalies laisvės atėmimo bausmės atlikimas visuomenėje. S. Mesonienė savo disertacijoje nurodo, kad lygtinis paleidimas yra viena iš

⁹⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(03)22 dėl lygtinio paleidimo (parolio).

⁹⁷ Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo.

rūšių vykdant nuteistojo priežiūrą⁹⁸. Taigi lygtinis paleidimas, tai priemonė kuri padeda įgyvendinti tam tikrus bausmės vykdymo tikslus.

Nors patys lygtinio paleidimo tikslai nėra nurodyti tiesiogiai Lietuvos teisės aktuose, bet netiesiogiai juos galima įžvelgti, tai reintegracija į visuomenę, trumpesnis kalėjimo laikas atskiriant nuo visuomenės. Reiktų atkreipti dėmesį, į teismų praktiką, kurioje tik abstrakčiai užsimenama apie lygtinio paleidimo tikslus, bet jie nėra detalizuojami, pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje pateikiama, kad „Teismui pateikti duomenys leidžia daryti išvadą, kad nustačius nuteistajai pareigą per visą lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos laiką neišvykti už gyvenamosios vietos miesto (rajono) teritorijos ribų be priežiūrą vykdančios institucijos leidimo, lygtinio paleidimo tikslai bus pasiekti, todėl Panevėžio pataisos namų Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos 2016-06-20 nutarimas Nr. 1-/7-2017 yra tvirtintinas“⁹⁹. Tačiau, kai kurioje bylose lygtinio paleidimo tikslai tapatinami su bausmių tikslais, kaip baudžiamojoje byloje: „Aptartos aplinkybės rodo, kad nuteistasis išvadų iš teistumų ir teismo jam parodyto pasitikėjimo nepadarė, savo elgesio ir mąstymo pozityviai nekoregavo, yra linkęs nusikalsti, todėl nėra pagrindo išvadai, jog būdamas lygtinai paleistas laikysis įstatymų ir nenusikals, kad bausmės tikslai bus pasiekti nuteistajam bausmę atliekant neizoliuotam nuo visuomenės, todėl lygtinis paleidimas jam negali būti taikomas“¹⁰⁰.

Lygtinio paleidimo tikslus galime atrasti Tarptautiniuose teisės aktuose ir bausmių vykdymo doktrinoje, kur pabrėžiama tiek socialiniai, tiek ekonominiai lygtinio paleidimo tikslai. Kaip ir Tarptautinėje teisėje taip ir Lietuvoje koncentruojasi į resocializacijos aspektą, kaip lygtinio paleidimo tikslą. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R(03) dėl lygtinio paleidimo (parolio) nustatyta, kad „lygtinis paleidimas yra viena iš veiksmingiausių ir konstruktyviausių priemonių, užkertančių kelią pakartotiniam pažeidimui ir skatinančių reintegraciją, suteikiant kaliniui planuojamą, remiamą ir prižiūrimą įsiliejimą į visuomenę. Lygtinio paleidimo tikslas – padėti kaliniams pareiti nuo gyvenimo kalėjime prie gyvenimo laikantis įstatymų visuomenėje, sudarius juos skatinančias sąlygas ir priežiūrą po paleidimo bei prisidėti prie visuomenės apsaugos ir nusikalstamumo visuomenėje mažinimo“¹⁰¹. Taip pat ir G. Sakalauskas savo straipsnyje

⁹⁸ MESONIENĖ, Simona. Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų: teisiniai ir socialiniai aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė) (01 S), Vilnius, 2009.

⁹⁹ Panevėžio miesto apylinkės teismo 2016 m. liepos 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje T-343-229/2016.

¹⁰⁰ Alytaus rajono apylinkės teismo 2014 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje nr. T-19-849/2014.

¹⁰¹ VOSYLIŪTĖ, Andželika. Lygtinio paleidimo iš pataisos namų taikymo teismų praktikoje probleminiai aspektai. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2010, p. 97.

išskiria lygtinio paleidimo tikslus, tokius kaip: nepilnamečio gero elgesio skatinimą įkalinimo įstaigoje, integraciją į visuomenę, taip pat valstybės institucijoms yra suteikiama galimybė stebėti, kaip nepilnametis elgiasi paleistas į laisvę ir prie šito valstybės institucijos turės teisę prižiūrėti nuteistuosius ir teikti jiems socialinę pagalbą (daugumoje įvairių šalių lygtinis paleidimas, dėl šios priežasties plačiai taikomas)¹⁰². Kai įsigaliojo Probacijos įstatymas, kuriuo buvo siekiama „orientuotą į asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą, sudarančią sąlygas užtikrinti saugumą, mažinti nusikalstamų veikų recidyvus ir laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių“¹⁰³. Tuomet šis įstatymas įtakojo ir lygtinį paleidimą. G. Sakalauskas savo kitame straipsnyje išskiria, kad lygtinis paleidimas: „1) yra viena iš sąlygų, galinti skatinti pozityvų nuteistųjų asmenų elgesį įkalinimo įstaigoje¹⁰⁴“, kad už gerą elgesį asmuo likusią bausmės dalį, galės atlikti laisvėje. Asmuo turėtų būti skatinimas nuo bausmės vykdymo pradžios ir tai turėtų būti aiškiai suformuluota individualiame darbo su nuteistaisiais plane. 2) „Sudaro galimybes nuosekliai ir sisteminei nuteistojo asmens rezoliucijai¹⁰⁵“, dažniausiai asmenys atėję vykdyti jiems paskirtos bausmės turi emocinių, dvasinių sutrikimų, jie yra linkę nusikalsti. Ir paskirta bausmė yra siekiama, kaip minėjau prieš tai skyriuje, kad asmuo daugiau nenusikalstų. Tad vykdant bausmę yra taikomos priemonės, kuriomis siekiama bausmės taikymo ir vykdymo tikslų, tad lygtinis paleidimas suteikia galimybę ne tik uždaroje įstaigoje siekti šių tikslų, bet ir savo pažįstamoje aplinkoje. 3) „Leidžia (ap)riboti kalinimo žalą¹⁰⁶“, nes kaip žinoma nėra lengva pasiekti teigiamų tikslų, kai asmuo yra atribotas nuo visuomenės. Dar nuo seno Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Rec (87) 3 dėl Europos kalinimo taisyklių buvo nurodyta, kad „būtų sumažintas žalingas įkalinimo poveikis ir skirtumai tarp gyvenimo įkalinimo įstaigoje ir laisvėje, galintys pakenkti kalinių rūpesčiui savimi ir atsakomybei“. 4) „Sudaro sąlygas skatinti lygtinai paleisto asmens atsakomybę ir savarankiškumą“¹⁰⁷, taip probacijos tarnybai duodama galimybė ne tik prižiūrėti paleistą lygtinai asmenį, bet ir teikti jam tikslingą, reikalingą pagalbą mėginant prisitaikyti prie išorinio pasaulio. 5) Leidžia mažinti kalinių skaičių, kalinimo išlaidas ir geriau spręsti visas

¹⁰² SAKALAUSKAS, Gintautas. Lygtinio paleidimo sistema ir korupcijos rizika. Teisės institutas, Vilnius, 2010, p. 2.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo projekto Nr.XIP-1892 aiškinamasis raštas, pateiktas 2010 m. balandžio 7 d.

¹⁰⁴ SAKALAUSKAS, Gintautas. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika. Teisės problemos, 2013, nr. 4(82), p. 10.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 11.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 12

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 14.

su įkalinimo įstaigų perpildymu susijusias problemas”¹⁰⁸, taip pat svarbu ir ekonominės priežastys, kurios taip pat pagerėja skiriant lygtinį paleidimą. Nes kaip žinome asmenis laikyti įkalinimo vietose daugelyje šalių kainuoja nemenkus pinigus ir pasvėrus bausmės atlikimą laisvėje ir įkalinimo vietoje, suprantame, kad laisvėje atliekantis bausmę asmuo reikalauja mažiau išlaidų¹⁰⁹.

Europoje egzistuoja dvi lygtinio paleidimo sistemos, tai „pasirinktinėje“ (diskrecinėje) ir „privalomojoje“. „Pasirinktinėje“ lygtinio paleidimo sistema siejama su pozityvia individualia prognoze pavyzdžiui, Estijoje, Ispanijoje, Kroatijoje, Lietuvoje, Nyderlanduose, Vokietijoje, o „privalomojoje“ šioje sistemoje taikomas automatiškai, iš esmės atsisakant individualios prognozės pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse, Graikijoje, Suomijoje, Škotijoje, Švedijoje¹¹⁰.

Taigi, lygtinis paleidimas neatsiejama laisvės atėmimo bausmės vykdymo dalis, jis paruošia nepilnametį tolesniam gyvenimui ir padeda užtikrinti geresnę jo integraciją į visuomenę. Jis svarbus ir tuo, kad tai baigiamasis etapas paruošiantis asmenį išėjimui į laisvę. Svarbus akcentas nuo kurio priklauso tolesnis nepilnamečio gyvenimas.

¹⁰⁸ SAKALAUSKAS, Gintautas. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika. Teisės problemos, 2013, nr. 4(82), p. 14.

¹⁰⁹ VOSYLIŪTĖ, Andželika. Lygtinio paleidimo iš pataisos namų taikymo teismų praktikoje probleminiai aspektai. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2010, p. 98-99.

¹¹⁰ SAKALAUSKAS, Gintautas. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika. Teisės problemos, 2013, nr. 4(82), p. 20.

IŠVADOS

1. Įvairiose šalyse nepilnamečio sampratos baudžiamojoje ir bausmių vykdymo teisėje skiriasi. Ji priklauso nuo amžiaus ir socialinės brandos, tačiau kiekvienoje šalyje šie kriterijai yra nevienodi. Minimalus amžius nuo kurio nepilnamečiui kyla baudžiamoji atsakomybė vyrauja nuo 7 iki 18 metų, o minimalus amžius nuo kurio nepilnamečiui gali būti skiriama laisvės atėmimo bausmė nuo 10 iki 15 metų. Maksimalus amžius, kuomet asmuo sulaukęs pilnametystės, toliau atlieka laisvės atėmimo bausmę, kaip nepilnametis yra nuo 18 iki 27 metų, priklausomai nuo šalies.
2. Nepilnametis yra auganti ir besiformuojanti asmenybė, tačiau jis nėra suaugęs žmogus, nėra pilnai subrendęs. Todėl jo elgesį lemia daugybė faktorių ir veiksnių. Kartais toks elgesys perauga į nusikaltimų vykdymą. Ir tik tinkamai formuojant nepilnamečio suvokimą, koreguojamas jo elgesys.
3. Laisvės atėmimo bausmė yra pati griežčiausia taikoma bausmė (lot. *ultima ratio*) nepilnamečiams. Ja asmuo izoliuojamas patalpinant į specialias tam skirtas įstaigas. Minimalus bausmės laikas nuo 1 dienos, o maksimalus nuo 3 iki 10 metų, kai kuriose šalyse bausmė numatyta iki gyvos galvos, tačiau dažniausiai iki 10 metų laisvės atėmimo.
4. Vykdamas laisvės atėmimo bausmę siekiama, kad bausmė nebūtų vien savitikslių, o ja būtų siekiama pozityvių tikslų – kad asmuo ateityje daugiau nenusikalstų. Elgesio korekcija ir rehabilitacija yra svarbesni tikslai nei nubaudimas už darytą nusikalstamą veiką ar baudžiamąjį nusižengimą.
5. Analizuojant laisvės atėmimo bausmės vykdymą užsienio šalyse pastebima, kad visiškas asmens izoliavimas apsunkina nepilnamečio tolesnį integravimą į visuomenę. Todėl laisvės atėmimo įstaigose nepilnamečiui turi būti mažinamas neigimas laisvės atėmimo bausmės poveikis. Kitaip tariant reikia vadovautis principu „mažiau sienų“, daugiau darbuotojų.
6. Nepilnamečio atlikusio laisvės atėmimo bausmę integravimas į visuomenę yra esminis dalykas užtikrinantis, kad nepilnametis nedarytų naujų nusikaltimų. Kiekviena šalis turi įvairių programų, priemonių bei požiūrių kuriais vykdo integraciją. Vieningos visa apimančios programos nėra, tačiau galime įžvelgti tendencijas, kad požiūris į nepilnametį, nuoseklus ilgalaikis integracinių programų taikymas padeda sumažinti galimybes, kad nepilnametis ateityje nedarytų nusikaltimų.

7. Nepilnametis patekęs į laisvės atėmimo įstaigą turi turėti galimybes palaikyti ryšį su išoriniu pasauliu. Labai svarbu, kad nenutrūktų ryšiai su šeimos nariais, globėjais, nes tai leidžia jam ateityje sėkmingiau integruotis į pasaulį.
8. Mokymasis ir užimtumas laisvės atėmimo įstaigose yra vienas iš svarbiausių bausmės vykdymo tikslų įgyvendinimo priemonė. Mokymasis suteikia galimybę įgyti išsilavinimą ir/ar profesiją, o tai sudaro realias galimybes nepilnamečiui atrasti savo vietą išoriniame pasaulyje. Užimtumas įstaigose skatina tikslingą ir kryptingą nepilnamečio elgesį padeda harmoningai formuoti asmenybę.
9. Humaniškų, kokybiškų sąlygų laisvės atėmimo vietose sudarymas yra ne tik teisingas požiūris į žmogų, bet ir reali priemonė įgyvendinti bausmės vykdymo tikslus. Nes nesukūrus bent minimalių buities (patalpų, gyvenamo ploto, drabužių, maisto) sąlygų iš esmės nėra galimybių vystyti pagalbą žmogaus orumui ir įgyvendinti elgesio formavimo taisykles. Nesukūrus tinkamų sąlygų dažniau skatinamas kriminalinės kultūros vystymasis skatinamas žalingas poveikis nepilnamečiui.
10. Lygtinis paleidimas yra tikslinga priemonė, tiek siekiant skatinti nepilnametį gerai elgtis, tiek tinkamai siekti bausmės tikslų – jo integracijos į visuomenę. Nepilnametis, nors ir palieka laisvės atėmimo vietą, tačiau nėra paliekamas vienas. Juo kurį laiką rūpinamasi ir jos elgesį kontroliuoja probacijos tarnybos.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai:

- 1) CPT reports on the 2002 visit to Bulgaria, CPT/Inf (2004) 21, paragraphs 82 and 87, and on the 2004 visit to Poland, CPT/Inf (2006) 11, paragraphs 87 and 111.
- 2) Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(03)22 dėl lygtinio paleidimo (parolio).
- 3) Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo.
- 4) Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, nr. 60-1501.
- 5) Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 45/112.
- 6) Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
- 7) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, nr. 89-2741.
- 8) Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, nr. 157-7969.
- 9) Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, taisyklių 17, 21.5, ir 22 str.

Specialieji šaltiniai:

- 1) DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas 2007.
- 2) DUNKEL, Frieder. *Germany country report*. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.1.
- 3) HAVERKAMP, Rita. *Sweden country report*. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.3.
- 4) DUNKEL, Frieder; STANDO-KAWECKA, Barbara. *Juvenile imprisonment and placement in institutions for deprivation of liberty – Comparative aspects*. Juvenile Justice Systems in Europe, Vol.4.
- 5) *Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*. Priimtos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. ir aiškinamasis memorandumas. 2010.

- 6) European Prison Observatory. Detention conditions in the European Union. „*Prison in Europe: overview and trends* Alessandro Maculan, Daniela Ronco, Francesca Vianello“, Roma, 2013.
- 7) FARRINGTON, David. *Advancing knowledge about the early prevention of adult antisocial behavior.* Early Prevention of Adult Antisocial Behaviour. Cambridge University Press, 2003.
- 8) JATKEVIČIUS, Antanas; SAKALAUSKAS, Gintautas; GEČĖNIENĖ, Svetlana; MIHAILOVIČ, Ilona. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis.* Vilnius, 2001.
- 9) JOY TONG, Lishan; FARRINGTON, David. How effective is the “Reasoning and Rehabilitation” programme in reducing reoffending? A meta-analysis of evaluations in four countries. *Psychology, Crime & Law*, January 2006, Vol. 12(1), p. 3-24.
- 10) JUSIENĖ, Roma. „Sunkūs“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai?“. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*, 2007, p. 113-124.
- 11) KINGSLEY, Jessica. *Forensic Psychoterapy: Crime, psychodynamics and the Offender Patient.* Publishers, London and Philadelphia, 1996.
- 12) KELK, Constantijn. *Weal and woe of deprivation of liberty.* The centenary of the deprivation of liberty in the Netherlands. Hague, 1987.
- 13) KARMAZA, Evaldas. „Vaiko raida“. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*, 2007, p. 97-112.
- 14) MESONIENĖ, Simona. Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Daktaro disertacija.* Socialiniai mokslai (teisė) (01 S), Vilnius, 2009.
- 15) MIHAILOVIČ, Ilona. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. *Daktaro disertacija.* Vilnius, 2001.
- 16) MIHAILOVIČ, Ilona. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis.* Vilnius, 2001.
- 17) PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė.* Vilnius: Eugrimas, 2001.
- 18) SAKALAUSKAS, Gintautas. Vaikų ir jaunimo baudžiamosios atsakomybės užsienio šalyse raidos tendencijos. *Teisės problemos.* 2000, nr. 3-4 p. 25-29.
- 19) SAKALAUSKAS, Gintautas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, 2013, nr. 3 (81), p. 5-55.

- 20) SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimo tikslų labirintuose. *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*, 2010, p 133-153.
- 21) SAKALAUSKAS, Gintautas. Lygtinio paleidimo sistema ir korupcijos rizika. *Teisės institutas*, Vilnius, 2010.
- 22) SAKALAUSKAS, Gintautas. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika. *Teisės problemos*, 2013, nr. 4(82), p. 5-39.
- 23) SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2007/2(20), p. 122-134.
- 24) SCHAFFSTEIN, Friedrich; BEULKE, Werner. *Jugendstrafrecht. Eine systematische Darstellung*. 13. Aufl. Stuttgart, 1998.
- 25) SYKES, Gresham, M'Cready. *The society of captives. A study of a maximum security prison*. New Jersey, 1974.
- 26) Lietuvos Statistikos departamentas. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2010-2015*.
- 27) ŠVEDAS, Gintaras. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: teisinės informacijos centras 2003.
- 28) VAITEKONIENĖ, Vanda. Žmogaus raida. Svarbiausieji vaiko ir paauglio psichosocialinės raidos aspektai. Šeimos įtaka. *Kvalifikacijos kėlimo kursų nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga*, 20001, p. 10-12.
- 29) VOSYLIŪTĖ, Andželika. Lygtinio paleidimo iš pataisos namų taikymo teismų praktikoje probleminiai aspektai. *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, 2010, p. 95-115.

Teismų sprendimai:

- 1) Alytaus rajono apylinkės teismo 2014 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje nr. T-19-849/2014.
- 2) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. spalio 10 d. Nr. 2K-532/206.
- 3) Panevėžio miesto apylinkės teismo 2016 m. liepos 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje T-343-229/2016.

Elektroniniai dokumentai:

- 1) *Bundesgesetz vom 20. Oktober 1998 über die Rechtspflege bei Straftaten Jugendlicher und junger Erwachsener* (Jugendgerichtsgesetz 1988 – JGG) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002825>>. (Austrijos JTĮ 5 1)
- 2) *Informatikos ir ryšių departamentas prie vidaus reikalų ministerijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.ird.lt/ataskaitos/>>.
- 3) *Уголовный кодекс Российской Федерации*. 13 июня 1996 года N 63-ФЗ [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/>.
- 4) *Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/nti-pn/naujienos-nti-pn.html>>.
- 5) *USTAWA o postępowaniu w sprawach nieletnich z. dnia 26 października 1982 r* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-26-pazdziernika-1982-r-o-postepowaniu-w-sprawach-nieletnich/>>.
- 6) *Vėliučionių vaikų socializacijos centras* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. lapkričio 22 d.] Prieiga per internetą: <<http://vvsc.lt/ataskaitos/>>.

SANTRAUKA

Laisvės atėmimo bausmės vykdymo nepilnamečiams ypatumai Lietuvoje ir užsienio šalyse

Darbe nagrinėjama Lietuvos ir užsienio šalių patirtis vykdant laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiams. Iš pradžių analizuojama nepilnamečio samprata baudžiamosios teisės ir bausmių vykdymo įstatymuose, nagrinėjama nepilnamečio nusikalstamo elgesio įtaka bausmių vykdymui, detalai analizuojami laisvės atėmimo bausmės taikymo ir vykdymo ypatumai Lietuvos ir užsienio šalių praktika. Pateikiama laisvės atėmimo bausmės minimali ir maksima trukmė įvairiose šalyse, šios bausmės taikymo ir vykdymo tikslai, taip pat atskirai analizuojamos vykdymo sąlygos. Į jas žvelgiama pro institucijų, integracijos programų, ryšio su išoriniu pasauliu, švietimo/mokymosi, užimtumo, gyvenimo sąlygų prizmę. Nagrinėjama Lietuvos ir kitų šalių, dauguma Europos, konkretūs duomenys susiję su ypatumais nepilnamečiams atliekant laisvės atėmimo bausmę. Pateikiamos lygtinio paleidimo sąlygos ir tvarka įvairiose šalyse. Laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiams yra griežčiausia bausmė, kuri taikoma kaip paskutinė priemonė (lot. *ultima ratio*). Nepilnametis patekęs į tokią įstaigą atskiriamas nuo visuomenės, todėl labai svarbu užtikrinti jo asmenybės formavimą, elgesio korekciją ir integravimą į visuomenę, siekiant, kad jis ateityje daugiau nedarytų nusikaltimų. Lietuvos ir užsienio šalių patirtis minėtais klausimais yra skirtinga ji priklauso nuo kiekvienos šalies teisinės sistemos, požiūrio į žmogų, tradicijų, kultūros, ekonominės gerovės ir kitų dalykų. Vis tik minimalūs reikalavimai taikomi nepilnamečiams turi būti užtikrinami visose šalyse. Laisvės atėmimo bausmė turi būti ne vien nubaudimo priemonė, bet kartu sudaryti galimybes integruoti nepilnametį į visuomenę. Principas „mažiau sienų“ daugiau darbuotojų galėtų būti taikomas efektyviau.

SUMMARY

Peculiarities of Execution of Imprisonment Punishment for Minors in Lithuania and Foreign Countries

This paper analyzes Lithuanian and foreign countries experience, while imprisoning underage people. First of all, paper analyzes the definition of underage in laws of criminal law and executions, analyzes how underage criminal behavior influences its punishment, imprisonment performance and appliance peculiarities in Lithuania and foreign countries are also analyzed in this paper. Minimal and maximal imprisonment duration in different countries and application and enforcement goals of such punishment are provided in this paper, also execution conditions are analyzed separately. They are being looked through prism of institutions, integration programs, communication with outside world, education, employment, living conditions. Different data from Lithuania and other European countries, related to imprisonment performance of underage people are also analyzed. Parole conditions and procedures in different countries are also provided. Imprisonment is the strictest punishment, which could be applied for underage people so it is applied only as the ultimate mean (lot. Ultima ratio). When underage gets into such institution, it is separated from society, so it is very important to ensure its personality development, behavior correction and integration to the society by ensuring that he will not do crimes in the future. Lithuania 's and foreign countries experience is different in solving mentioned issues, it depends from the legal system, approach to human, traditions, culture, economic wellbeing and other things. Still minimal requirements, which are applied for underage's people should be ensured in all countries. Imprisonment should not be only the way of punishment; it should also create opportunities to integrate underage to the society. Principle „less walls“, more employees, could be applied more effectively.